

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**USPOREDBA FAKTORSKE STRUKTURE SVEOBUHVAATNOG INVENTARA
SOCIJALNO POŽELJNOG ODGOVARANJA IZMEĐU RAZLIČITIH
SITUACIJA PRIMJENE UPITNIKA**

Diplomski rad

Andrea Babić
Mentor: prof.dr.sc. Željko JerneiĆ

Zagreb, 2008.

SAŽETAK

Socijalno poželjno odgovaranje se tipično definira kao tendencija davanja pozitivnih samoopisa. U ovom istraživanju ispitani su nezavisni uzorci ispitanika u tri situacije koje su se razlikovale prema zadanoj uputi za ispunjavanje upitnika. Te tri situacije su: iskreno odgovaranje (N=224), uljepšavanje sebe kao menadžera (N=249) i uljepšavanje sebe kao učitelja (N=196). Paulhus je konstruirao novi upitnik za nošenje s problemom socijalno poželjnog odgovaranja – Sveobuhvatni inventar socijalno poželjnog odgovaranja (CIDR), koji socijalno poželjno odgovaranje dijeli na četiri dimenzije. Paulhusov model iz 2002. na prvoj razini dijeli socijalno poželjno odgovaranje na moralističko i egoističko iskrivljavanje. Na drugoj razini moralističko iskrivljavanje dijeli na upravljanje zajedništvom i osnaživanje zajedništva, a egoističko iskrivljavanje na upravljanje djelotvornošću i osnaživanje djelotvornosti. Cilj ovog rada je provjera konstruktne valjanosti Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja provjerom njegove faktorske strukture u tri već spomenute situacije primjene. Faktorskim analizama ekstrahirani su faktori i utvrđene su faktorske strukture za svaku situaciju. Pokazalo se da se s promjenom upute mijenja i faktorska struktura upitnika. Pri tome ne odgovara onoj koju je pretpostavio Paulhus (2002). Možemo zaključiti da konstruktna valjanost Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja nije dokazana, te da su potrebna daljnja istraživanja.

Ključne riječi: socijalna poželjnost, egoističko iskrivljavanje, moralističko iskrivljavanje

SUMMARY

Socially desirable responding is typically defined as the tendency to give positive self-descriptions. This study analyses the independent samples of participants in three situations that differ in the given instructions for questionnaire filling in. Those three situations are honest responding (N=224), fake good - manager (N=249) and fake good - teacher (N=196). Paulhus constructed a new questionnaire for dealing with the problem of socially desirable responding – *A Comprehensive Inventory of Desirable Responding* (CIDR), which divides socially desirable responding into four dimensions. According to Paulhus' model from 2002, at the first level the socially desirable responding is divided in the moralistic and egoistic bias. At the second level, moralistic bias is divided into the communal management and the communal enhancement, while egoistic bias is divided into the agentic management and the agentic enhancement. The aim of this study is to test a construct validity of the CIDR by testing its factor structure in the three aforementioned application situations. Using factor analyses, the factors are extracted and the factor structures are determined for each situation. It is shown that the factor structure of questionnaire is changed with the alteration of instructions. Consequently, it does not correspond to the structure assumed by Paulhus (2002). It can be concluded that the construct validity of CIDR is not confirmed and that further studies are required.

Key words: social desirability, egoistic bias, moralistic bias

SADRŽAJ

UVOD.....	1
Selekcija i ispitivanje ličnosti	1
Socijalno poželjno odgovaranje.....	3
Socijalno poželjno odgovaranje kao jednodimenzionalni konstrukt.....	4
Socijalno poželjno odgovaranje kao dvodimenzionalni konstrukt.....	6
Dvo-osovinski modeli socijalne poželjnosti.....	10
Promjene konstruktne valjanosti kroz situacije	13
CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA	14
METODA	14
Sudionici	14
Mjerni instrumenti	15
Postupak	15
REZULTATI	17
Prikladnost rezultata Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja za faktorizaciju	17
Rezultati faktorske analize CIDR-a u situaciji iskrenog odgovaranja.....	19
Rezultati faktorske analize CIDR-a u situaciji uljepšavanje sebe kao menadžera	23
Rezultati faktorske analize CIDR-a u situaciji uljepšavanja sebe kao učitelja.....	27
RASPRAVA.....	31
ZAKLJUČAK.....	34
LITERATURA	35
PRILOZI.....	38

UVOD

Selekcija i ispitivanje ličnosti

Profesionalna selekcija se odnosi na odabir kandidata za određeno radno mjesto, i to prema karakteristikama koje su u određenom slučaju poželjne. Na temelju karakteristika radnog mjesta, odabiru se kandidati koji najbolje udovoljavaju postavljenim uvjetima nekog definiranog posla.

Cilj je jasan - predvidjeti buduću radnu uspješnost zaposlenika. Uspješnost na radnom mjestu bitna je organizaciji jer odabirući najprikladnijeg zaposlenika ostvaruje veći profit. To postiže povećanjem radne učinkovitosti, smanjenjem fluktuacije i izostanaka zaposlenika. Međutim, uspješnost je bitna i samom zaposleniku, jer na odgovarajućem mjestu on može ostvariti svoje potencijale, biti zadovoljan, te odan organizaciji. Psiholozi žele što bolje predvidjeti uspjeh u radu, zvanju, poslu i u tu svrhu koriste različite metode. Među prediktorima uspješnosti su školske kvalifikacije, radna proba, objektivni psihološki testovi koji imaju provjerene metrijske karakteristike, selekcijski intervjui i dr., od kojih je radna proba najbolji pojedinačni prediktor radne uspješnosti (Schmidt i Hunter, 1998).

Testirati se mogu sposobnosti (npr. senzorne, psihomotoričke, mentalne), znanja, vrijednosti, interesi i ličnost. Unutar selekcijskog postupka sve se više koristi procjenjivanje kandidata na temelju rezultata u upitnicima ličnosti. Ovaj trend popularnosti je uglavnom ishod niza istraživanja i meta-analiza koje svojim rezultatima podržavaju korištenje upitnika ličnosti za predviđanje uspješnosti u poslu (Barrick i Mount, 1991; Hough i sur., 1990; Salgado, 1997; Tett i sur., 1991; prema Li i Bagger, 2007). Pitanje je kako osobine ličnosti utječu na radnu uspješnost? S jedne strane, motivacija za rad ovisi o osobinama ličnosti, a s druge o osobinama ličnosti ovise i reakcije drugih ljudi (Judge i Ilies, 2002).

Ličnost se može ispitivati upitnicima ličnosti, projektivnim tehnikama i objektivnim testovima ličnosti. Upitnici ličnosti su jako korisni, ali njihov glavni problem je samocenzura ispitanika. Projektivne tehnike za ispitivanje ličnosti su također primjenjive u selekciji. Njihov cilj je veoma ambiciozan - opisati ličnost u cjelini, ali problem s projektivnim tehnikama je da su previše subjektivne, nepouzdana i uglavnom nevaljane. Objektivni testovi ličnosti su u tom smislu korisniji, ali su tek u fazi razvoja,

te su preskupi za širu upotrebu u praksi. Njihova valjanost ne opravdava tako dug postupak - mjerenje je individualno i često traje više sati. Upitnici ličnosti su najšire korištena metoda za ispitivanja osobina ličnosti, posebice zbog svoje jednostavnosti i brzine primjene. Oni sadrže skup pitanja o stavovima, raspoloženjima, reagiranjima pojedinca, na koje on odgovara sa DA ili NE ili daje procjenu stupnja slaganja sa pojedinom tvrdnjom.

Za određeni posao neke osobine ličnosti mogu biti izuzetni prediktori uspješnosti, ali postojanje nekih osobina ličnosti može biti i kontraindicirajuće. Npr. Jessup (1971) je istraživao koje su osobine ličnosti prediktori neuspjeha pilota na treningu i utvrdio je da najveći neuspjeh imaju intravertirani neurotici, pa ekstravertirani neurotici, koje slijede stabilni ekstraverti, dok najmanji neuspjeh imaju stabilni intraverti. Iz toga je lako zaključiti da osobe koje su emocionalno nestabilne, a ujedno i visoko intravertirane, nisu najbolji izbor pri odabiru kandidata za trening pilota. Prema navedenom istraživanju, najbolji izbor bi bili kandidati koji su visoko intravertirani, a emocionalno stabilni. Shin (2007) u svojoj studiji zaključuje da rezultati ukazuju da su emocionalna stabilnost i ekstraverzija značajno povezane s uspjehom u poslu menadžera. Iz ovih primjera vidimo da je u odnosu na posao pilota, za posao menadžera poželjna drugačija kombinacija crta ličnosti. Općenito rečeno, savjesnost i emocionalna stabilnost predviđaju uspješnost za sva zanimanja (Hogan i Holland, 2003). Ekstraverzija, ugodnost i savjesnost se također pokazuju kao bitni prediktori, ali važnost izraženosti svakog od njih ovisi o vrsti posla koju osoba treba obavljati. Kao primjer može poslužiti već spomenuto Jessupovo istraživanje.

Profesionalna selekcija je znatno napredovala od Prvog svjetskog rata, kada su se psiholozi njom počeli intenzivno baviti, ali nas i danas muče određeni problemi kada trebamo odlučiti koji od kandidata ima najprikladnije karakteristike. Jedan od njih je iskrivljavanje odgovora na nekognitivnim mjerama, kao što su upitnici ličnosti, koje koristimo pri selekciji. Kandidati za posao mogu se krivo predstaviti na upitnicima ličnosti nadajući se da će tako povećati vjerojatnost da će biti primljeni na posao za koji su aplicirali. Razlika između prave prirode ispitanika i opaženih prediktorskih rezultata u motivirajućim situacijama je obično smatrana namjernim iskrivljavanjem odgovora ili zavaravanjem, laganjem (faking) (Dilchert, Ones, Viswesvaran i Deller, 2006).

Skale socijalno poželjnog odgovaranja su pokušaj mjerenja namjernog iskrivljavanja odgovora tj. fakinga. Logika na kojoj se temelje je ta da osobe namjerno iskrivljavaju odgovore želeći postići neki cilj (npr. biti primljen na neko radno mjesto). Pri tome na tvrdnje u upitnicima ličnosti odgovaraju uljepšavajući one karakteristike za koje smatraju da su poželjne za cilj kojem teže. Mueller-Hanson, Heggstad i Thronton III (2003) navode da je laganje često definirano rezultatima na mjerama socijalne poželjnosti. U takvim situacijama, za one s visokim rezultatima pretpostavlja se da su lagali, dok se za one s niskim rezultatima pretpostavlja da su odgovarali iskreno. Socijalna poželjnost nije sinonim laganju. Istraživanja (npr. Zerbe i Paulhus, 1987; Mueller-Hanson i sur., 2003) su pokazala da je socijalna poželjnost vezana za brojne osobine ličnosti, kao što su prilagodba i emocionalna stabilnost. Posljedično, ukoliko se SPO mjere koriste u svrhu smanjivanja efekata laganja, takve korekcije bi mogle rezultirati manjom kriterijskom valjanošću.

Socijalno poželjno odgovaranje

Socijalno poželjno odgovaranje (SPO) definiramo kao tendenciju davanja pozitivnih samoopisa (Paulhus, 2002). U profesionalnoj selekciji ono može predstavljati problem, jer iskrivljavanje odgovora na upitnicima ličnosti istovremeno iskrivljava i procjenu karakteristika kandidata u predviđanju radnog učinka (Hough, 1998; prema Dilchert i sur., 2006). Zato je važno podatke koje smo pri profesionalnoj selekciji prikupili, ispravno protumačiti i tada napraviti najbolji mogući odabir. Pri tome je potrebno razumjeti uzroke i posljedice socijalno poželjnog odgovaranja. Socijalno poželjno odgovaranje ne umanjuje kriterijsku valjanost rezultata testova ličnosti, ali se u situacijama odabira kandidata lista zaposlenih mijenja pri čemu je vjerojatnije da će biti odabrani oni koji iskrivljavaju svoje odgovore (Mueller-Hanson i sur., 2003; Rosse i sur., 1998, prema Dilchert i sur., 2006). Ipak, moguće je i da skale socijalne poželjnosti budu prediktori radne uspješnosti. Naime, pretpostavka je da će se osobe koje daju izuzetno pozitivne samoopise isticati na poslu, a posebice ako njihovo zanimanje zahtijeva interpersonalne vještine. Osoba svjesna očekivanja na radnom mjestu, može im se bolje i prilagoditi, te tako pridonijeti povećanju učinka na radnom mjestu (Dilchert i sur., 2006).

Tijekom proteklih desetljeća vodila se široka rasprava o prirodi socijalno poželjnog odgovaranja. Ključno pitanje bilo je da li tendencija pretjerivanja u pozitivnom

samoopisivanju reflektira nešto važno o ličnosti osobe ili je to samo strateško i situacijski determinirano iskrivljavanje u odgovorima, koje treba kontrolirati zbog efekata na pouzdanost informacija o ličnosti osobe koju ispitujuemo (Lindeman i Verkasalo, 1995). Paulhus (2002) smatra da se socijalnu poželjnost može promatrati na dva načina:

- a) kao *pogrešku mjerenja* koja nam smeta u donošenju zaključaka o osobinama ličnosti kandidata (i koju je nužno što je moguće više umanjiti)
- b) kao *dimenziju individualnog razlikovanja* koja nam daje dodatne informacije o osobinama ličnosti koje mjerimo (i koje mogu biti korisne ako znamo njihovu prirodu i što one predstavljaju).

Socijalno poželjno odgovaranje kao jednodimenzionalni konstrukt

Rani rad na socijalno poželjnom odgovaranju naglašavao je jedan faktor, interpretiran i operacionaliziran ovisno o autoru (Edwards, 1957; Jackson i Messick, 1958; prema Paulhus i John, 1998). Edwards definira socijalnu poželjnost kao tendenciju subjekata da si u samoopisu pripisuju poželjne osobine ličnosti i negiraju socijalno nepoželjne (Helmes i Holden, 2003). Djelovanje socijalno poželjnog odgovaranja smatralo se kontaminirajućim za rezultate testova. Paulhus i John (1998) navode kako Edwards (1957), kao i Jackson i Messick (1958) smatraju da su osobe koje imaju niske rezultate na skali SPO-a spremne priznati negativne informacije o sebi, dok su one s visokim rezultatima sklone obrani, pa umjesto točnih odgovora daju poželjne.

Niz autora je griješio opreznim korištenjem neposredne operacionalizacije SPO-a s minimalnom teoretskom elaboracijom. Jedan standardni pristup zahtijeva:

- a) prikupljanje procjena socijalne poželjnosti velikog broja raznolikih tvrdnji
- b) sastavljanje SPO- mjere koja se sastoji od tvrdnji s najvećim procjenama poželjnosti (npr. Saucier, 1994; prema Paulhus, 2002).

Racionala je da pojedinci koji se slažu s tvrdnjama visoke i ne slažu s tvrdnjama niske poželjnosti zapravo odgovaraju na temelju poželjnosti tvrdnje, a ne na temelju njene točnosti. Valjanost takvih mjera SPO-a podržale su demonstracije konzistencije među različitim sucima u procjenama poželjnosti tih tvrdnji (Edwards, 1970; Jackson i Messick, 1962; prema Paulhus, 2002).

SPO skale razvijene su iz dva različita područja - klinički problemi i ličnost. Rezultati na njima su pokazali visoke interkorelacije (Edwards, 1970; prema Paulhus, 2002).

Ukratko, ista grupa ispitanika tvdila je da posjeduje niz poželjnih crta. Primjer takvog minimalističkog pristupa SPO-u bila je Edwardsova (1957) psihometrijski rigorozna, ali teoretski jednostavna kreacija SD skale (npr. „Sretan sam gotovo cijelo vrijeme“). Edwards je cijelo vrijeme vrlo oprezno predstavljao rezultate SD kao „individualne razlike u socijalno poželjnom odgovaranju“ (Paulhus, 2002). Dakle, Edwards smatra da SD skala mjeri tendenciju davanja socijalno poželjnih odgovora. Zbog takve nedovoljne definiranosti konstrukta socijalne poželjnosti, on se nije mogao bolje niti mjeriti. Međutim, čestice SD skale koreliraju najviše s faktorom samozavaravanja.

Zašto su istraživači kroz povijest htjeli formirati direktnu mjeru SPO-a? Jedan od razloga je da bi podržali diskriminativnu valjanost sadržaja instrumenata, ali i jer se sa SPO mjerama mogu procijeniti zahtjevi situacije. No, u praksi su mjere SPO-a najčešće korištene za procjenu konzistentnih individualnih razlika (stil odgovaranja), koje su u svojim skalama mjerili Crowne i Marlowe MC skalom, Byrne svojom R-S skalom, Paulhus Skalom samozavaravanja i dr. (Paulhus, 1991).

Važna alternativa Edwardsovoj operacionalizaciji SPO-a označena je kao „igranje uloga“ (npr. Cofer, Chance i Judson, 1949; Wiggins, 1959; prema Paulhus, 2002). Od jednog dijela ispitanika traženo je da se na upitniku predstave u što je moguće boljem svjetlu, a od drugog dijela da odgovaraju opisujući se što je moguće točnije. One čestice koje su nabolje diskriminirale ove dvije grupe ispitanika odabrane su za mjeru SPO-a. Istraživanja u sklopu ovog pristupa vodila su konstrukciji MMPI Malingering skale i Wigginsove Sd (Social Desirability) skale. Obje navedene konceptualizacije socijalno poželjnog odgovaranja činile su se razumnima, ali su pokazale nevjerojatno male korelacije s drugim skalama socijalne poželjnosti ukazujući time na višedimenzionalnost konstrukta. Također, socijalno poželjno odgovaranje nije sinonim laganju, već su istraživanja čak pokazala da je socijalna poželjnost povezana s nizom karakteristika ličnosti – prilagodbom, savjesnošću, emocionalnom stabilnošću i integritetom (npr. Zerbe i Paulhus, 1987; prema Mueller-Hanson i sur., 2003).

Crowne i Marlowe (1960) su razvili grupu čestica koje su se odnosile na svakodnevna osobna i interpersonalna ponašanja, smatrajući da se obrambeni stil može mjeriti odvojeno od psihopatologije, što je rezultiralo Marlowe-Crowne (MC) skalom socijalne poželjnosti (prema Paulhus i John, 1998). Crowne (1979) redefinira koncept SPO-a kao *izbjegavanje neodobravanja* (Paulhus, 1991). Marlowe i Crowne su se, dakle, umjesto

na psihopatologiju fokusirali na uobičajena ponašanja. Njihove čestice opisuju poželjna, ali neuobičajena ponašanja (npr. poricanje grešaka) i nepoželjna, ali uobičajena ponašanja (npr. ogovaranje).

Niz drugih autora (npr. McCrae i Costa, 1983; Furnham, 1986; prema Milas, 2004) smatrao je da skale socijalne poželjnosti mjere dimenziju ličnosti za sebe, pri čemu ona može odražavati konformizam, podložnost društvenim normama ili smanjeni uvid. Drugoj skupini autora (npr. Rushton i Chrisjohn, 1981; McCrae i Costa, 1985; Lane, 1987; Eysenck i Gudjonsson, 1989; prema Milas, 2004) činilo se ipak da osobe koje postižu visoke rezultate na skalama socijalne poželjnosti zapravo pokazuju veći stupanj iskrenosti, poštenja, a u isto vrijeme i manje sudjeluju u delinkventnim ponašanjima.

Socijalno poželjno odgovaranje kao dvodimenzionalni konstrukt

Holden i Fekken (1989; prema Helmes i Holden, 2003) navode da Edwardsova SD skala, Jacksonova, te Marlowe-Crowne-ova skala socijalne poželjnosti nisu mjerile isti konstrukt. To je svakako ukazivalo na višedimenzionalnost socijalne poželjnosti. Unutar skupine autora koji koncept socijalne poželjnosti smatraju višedimenzionalnim konstruktom, tri su glavna načina na koji taj konstrukt opisuju:

a) Millham (1974, prema Paulhus i Reid, 1991) razdvaja *pripisivanje pozitivnih i negiranje negativnih osobina*. Korelacija između ove dvije komponente je skromna i nije prošla nezamijećeno, pa su razvijene i specifične skale za njihovo mjerenje (Campbell, Converse, & Rodgers, 1976; Jacobson, Kellogg, Cauce, & Slavin, 1977; Millham, 1974; Roth, Snyder, & Pace, 1986; prema Paulhus i Reid, 1991). Iako se oznake razlikuju među autorima, Paulhus i Reid (1991) umjesto pripisivanja pozitivnih i negiranja negativnih osobina radije koriste termine *osnaživanje* i *poricanje*. Millham (1974, prema Paulhus i Reid, 1991) je formirao mjere osnaživanja i poricanja jednostavno dijeleći Marlowe-Crowne skalu socijalne poželjnosti na subskale koje sadrže pozitivne i negativne tvrdnje. Našao je dokaze da dvije komponente imaju različite ponašajne korelate. Statističkim analizama pokazano je da su to dva različita faktora, s interkorelacijom od samo 0.19. Pri tome je faktor osnaživanja bio značajnije povezan s nizom mjera prilagođenosti. Roth, Harris i Snyder (1988, prema Paulhus i Reid, 1991) su konfirmatornom faktorskom analizom pokušali pokazati da je dvodimenzionalni model SPO-a superioran jednodimenzionalnom. Međutim, nisu uspjeli potvrditi svoj raniji nalaz (Roth i sur., 1986; prema Paulhus i Reid, 1991) u

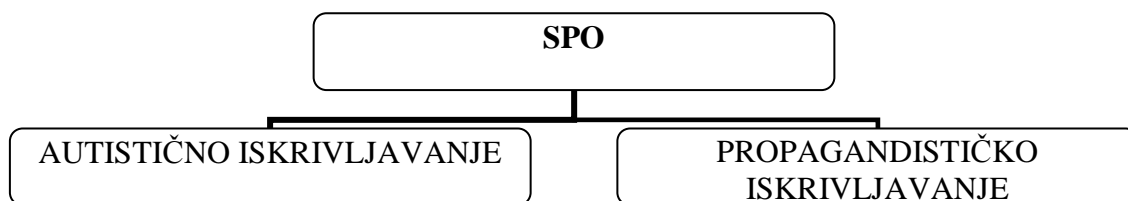
kojem su rezultati na mjerama osnaživanja bolje od rezultata na mjerama poricanja predviđali prilagodbu pojedinca (pri čemu su osnaživanje i poricanja dva odvojena faktora s interkorelacijom od samo 0.19).

b) Eysenck i Eysenck (1976) smatraju da se skala laži u EPQ sastoji od dvije empirijski različite komponente. Prva funkcionira djelomično kao indeks socijalno konformističnog ponašanja, a druga kao indeks laganja ili disimulacije. Oni su razvili mjeru SPO-a tako što su različitim česticama pokušali izazvati različite odgovore kod iskrenih ispitanika i onih koje bi dali ispitanici motivirani prikazati se socijalno poželjnima. Eysenck i Eysenck (1964; prema Paulhus, 2002) razvili su L-skalu u Eysenckovom inventaru ličnosti (EPI). Eysenck i Eysenck (1975; prema Krahe, 1988) su i u svom EPQ uvrstili skalu laganja (L), koja je osjetljiva na varanje i iskrivljavanje odgovora. Loo (1980) navodi da rezultati istraživanja koje je proveo sugeriraju da ispitanici koji postižu visoke rezultate na ovoj skali zapravo iskreno odgovaraju. Smatra da L-skala Eysenckovog inventara ličnosti reflektira dimenziju ličnosti koja se više odnosi na interes nego na neki nepoželjni faktor koji treba eliminirati. Francis i Katz (1991) svojim istraživanjem pokazuju neopravdanost Eysenckovog dvokomponentnog poimanja L-skale.

c) Treći način opisa socijalne poželjnosti kao dvodimenzionalnog konstrukta je razlikovanje samozavaravanja i upravljanja dojmovima (zavaravanja drugih). Već 1962. Jackson i Messick su zamijetili da se socijalno poželjno odgovaranje ipak javlja u dvije odvojene forme, što Sackeima i Gura (1978) navodi da socijalno poželjno odgovaranje podijele na samozavaravanje i zavaravanje drugih (prema Paulhus, 2002). Za samozavaravanje smatraju da je nesvjesno, dok se zavaravanje drugih odnosi na svjesno i promišljeno mijenjanje samoopisa da bi drugi o nama stekli određeni dojam. Da bi sastavili set čestica koje indiciraju samozavaravanje, autori su ukazali da su seksualne i agresivne misli univerzalno doživljavane, ali često negirane. Ako ispitanici pretjerano reagiraju na pitanja s uvredljivim sadržajem, može se pretpostaviti da imaju samozavaravajuće tendencije. Da bi izmjerili zavaravanje drugih, autori su osmislili čestice koje opisuju poželjna ponašanja koja su javna i opažljiva, a istovremeno nepodložna samozavaravanju (npr. „Uvijek dajem novac prosjacima“). Pretjerano potvrđivanje ovakvih ponašanja mora uključivati svjesnu disimulaciju (prema Paulhus, 2002). Rezultat ovakvih razmišljanja Sackeima i Gura (1978; prema Paulhus i Reid,

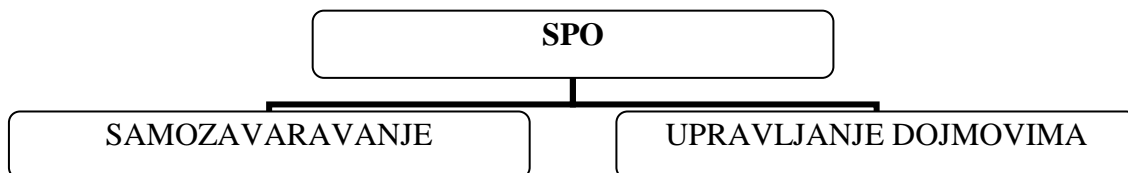
1991) su mjere označene kao „Upitnik samozavaravanja“ (SDQ) i „Upitnik zavaravanja drugih“ (ODQ).

Tek su Damarin i Messick (1965, prema Paulhus, 2002) ponudili detaljnu teoretsku interpretaciju dva faktora, koja su ranije dobili Block (1965) i Wiggins (1964). Faktor 1 označen je kao *autistično iskrivljavanje*, a odnosi se na tendenciju iskrivljavanja samopercepcije u skladu sa pozitivnim stavovima o sebi. Odgovarajuće crte ličnosti uključivale su samopoštovanje i samo-prilagodbu (eng. ego-resiliency). Faktor 2 označen je kao *propagandističko iskrivljavanje* indicirajući naivnu tendenciju promoviranja poželjne javne reputacije. Drugim riječima, to je instrumentalno iskrivljavanje usmjereno na određenu „publiku“. Motivacija u podlozi toga ovisi o različitim čimbenicima koji variraju od socijalnog odobravanja do uobičajenog laganja.

Slika 1. Dva konstrukta koje su predložili Damarin i Messick (1965).

Paulhus (1984) te iste faktore naziva „samozavaravanje“ i „upravljanje dojmovima“. Pod samozavaravanjem podrazumijeva nesvjesnu tendenciju osobe da se vidi u povoljnom svjetlu. Osoba se opisuje iskrivljeno u povoljnom smjeru, uistinu vjerujući u ono što opisuje, a bez svjesne namjere da se prikaže socijalno poželjnom. Upravljanje dojmovima predstavlja svjesno iskrivljavanje samoprezentacije radi ostavljanja boljeg dojma na druge.

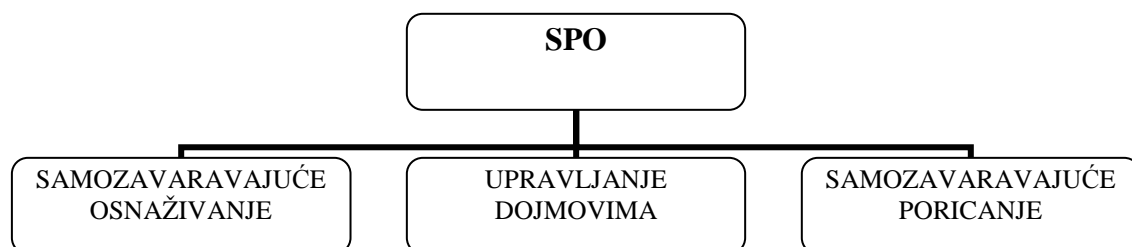

Slika 2. Paulhusov model socijalno poželjnog odgovaranja iz 1984.godine.

Paulhus (1984) je također pružio eksperimentalnu podršku za ovo razlikovanje uspoređujući rezultate dobivene u situaciji anonimnog testiranja s onima u uvjetima javnog razotkrivanja. Pod prijetnjom javnog razotkrivanja, poželjno odgovaranje se značajno više povećalo na skalama koje su reprezentirale drugi faktor nego na onima

koje su označavale prvi faktor. Prema tome, način pozitivnog iskrivljavanja mjeren skalama drugog faktora činio se više strateškim ili barem osjetljivijim na zahtjeve situacije (prema Paulhus i Reid, 1991) Iako je konstruktna valjanost SDQ I ODQ podržana u nizu eksperimentalnih i korelacijskih studija, Paulhus (1984; prema Paulhus i Reid, 1991) je uočio brojne psihometrijske nedostatke, razvijajući u međuvremenu svoj Uravnoteženi inventar socijalno poželjnog odgovaranja (Balanced Inventory of Desirable Responding, BIDR). Nove subskale, nazvane Skala samozavaravanja (Self-Deception scale, SDS) i Skala upravljanja dojmovima (Impression Management scale, IMS), poboljšao je na više načina, između ostalog time što je dodao i nepsihoanalitičke čestice, te izbacujući čestice koje se odnose na prilagodbu.

Nakon dvodimenzionalnog poimanja SPO-a, ponukan rezultatima brojnih faktorskih analiza Paulhus (1988; prema Paulhus, 2002) čini daljnje izmjene svog modela: samozavaravanje dijeli na samozavaravajuće osnaživanje i samozavaravajuće poricanje, dok ostavlja upravljanje dojmovima (vidi sliku 3). *Samozavaravajuće osnaživanje* odnosi se na naglašavanje pozitivnih osobina, a *samozavaravajuće poricanje* na poricanje negativnih osobina. Iz ovoga je očigledno da se ljudi mogu samozavaravati na dva različita načina: prenaglašavanjem vlastitih prednosti i minimaliziranjem svojih mana.

Slika 3. Paulhusov (1988) prijedlog usavršenih konstrukata.

Nakon dodatnih istraživanja, Paulhus i Reid (1991) uočili su da se obje komponente samozavaravanja javljaju u anonimnim uvjetima ispunjavanja upitnika. Iz toga se može zaključiti da te komponente mjere iskrivljenu samopercepciju. Istovremeno, niti jedna od komponenti nije pokazala promjene kroz situacije s različitim uputama za disimulaciju, što znači da to iskrivljavanje nije namjerno, svjesno. Skala poricanja je, za razliku od skale osnaživanja, visoko pozitivno korelirala sa skalom upravljanja dojmovima. Osoba koja odgovara potvrdno i na čestice upravljanja dojmovima i na

čestice samozavaravajućeg poricanja, vjerojatno pretjerano naglašavaju vlastiti moral i socijalne konvencionalnosti, bilo svjesno ili nesvjesno.

Tablica 1
Primjer čestica iz BIDR.

Subskala	Čestice
SAMOZAVARAVAJUĆE OSNAŽIVANJE	Moj prvi dojam se uvijek pokaže točan.
UPRAVLJANJE DOJMOVIMA	Uvijek pokupim svoje smeće s ulice.
SAMOZAVARAVAJUĆE PORICANJE	Nikad nisam mislio o tome da nekog ubijem.

Paulhus i Reid (1991) su također utvrdili da je samozavaravajuće osnaživanje pozitivno povezano s trenutačnom samopercepcijom mentalnog zdravlja, što se ne odnosi i na upravljanje dojmovima.

Paulhus i Reid (1991) navode da su faktorsko-analitičke studije tijekom proteklih 25 godina podržavale strukturalno dijeljenje socijalno poželjnog odgovaranja na dva klastera. Ta dva klastera su povezana s nezavisnim faktorima označenih *Alfa* (Block, 1965) i *Gama* (Wiggins, 1964).

Jedan od autora koji koncept SPO-a smatraju višedimenzionalnim je i Wiggins. Prema Belavić (2007), on je 1964. godine faktorskom analizom čestica socijalno poželjnog odgovaranja dobio dva relativno nezavisna faktora (*alfa* i *gama*). Alfa se odnosila na samozavaravajuću tendenciju pretjerivanja u socijalnom i intelektualnom statusu, a gama na samozavaravajuću tendenciju negiranja socijalno devijantnih impulsa i isticanja crta kao što su ugodnost, savjesnost i povučenost (Paulhus, 2002).

Dvo-osovinski modeli socijalne poželjnosti

Digman (1997; Paulhus i John, 1998) je nizom faktorskih analiza pet dimenzija ličnosti (ekstraverzija, otvorenost, stabilnost, savjesnost i ugodnost) utvrdio je da je pet velikih dimenzija ličnosti moguće svesti na dva faktora drugog reda. Ta dva faktora su uglavnom odgovarala Wigginsovim (1964; prema Paulhus, 2002) faktorima alfa i gama. Ugodnost i savjesnost su interkorelirali ukazujući na faktor gama, a ekstraverzija, stabilnost i otvorenost su ukazivali na faktor alfa. S faktorom alfa povezano je egoističko iskrivljavanje. Istraživanje Paulhusa i Johna (1998) pokazalo je da individualne razlike u faktoru alfa najbolje mogu operacionalizirati skalom normalnog

narcizma ili skalom samozavaravajućeg osnaživanja. S gama faktorom povezano je moralističko iskrivljavanje. Najbolje se može mjeriti skalama samozavaravajućeg poricanja, upravljanja dojmovima ili Marlowe-Crowne skalom socijalne poželjnosti.

Paulhus (2002) je utvrdio da faktori alfa i gama imaju svoje korijene u dvije ključne vrijednosti - djelotvornosti i zajedništvu. Djelotvornost je vrijednost koju karakterizira individualnost, osobna borba, postignuće i rast, dok je zajedništvo vrijednost koju karakteriziraju intimnost, odnosi i pomaganje drugima ili društvu u cjelini. Ove dvije vrijednosti daju temelje za dva motiva: motiv za moći i motiv za odobravanjem, a isti ti motivi navode pojedinca na socijalno poželjno odgovaranje koje je Paulhus (2002) označio egoističnim i moralističkim iskrivljavanjem. Osobe koje su sklonije egoističnom iskrivljavanju pretjeruju u osobnim kvalitetama djelotvornosti, a osobe sklone moralističkom iskrivljavanju pretjeruju u osobnim kvalitetama zajedništva. Ovisno o ciljevima i sustavu vrijednosti svake osobe, bit će sklonija određenoj vrsti iskrivljavanja. Osobe koje više cijene suradnju nego ugled i status, te kojima su interpersonalne vještine važne u poslu kojim se bave, sklonije će biti moralističkom nego egoističnom iskrivljavanju i obrnuto. Tako će za pomagačka zanimanja (npr. učitelj, klinički psiholog, defektolog) biti važnije moralističko, a za rukovodeća zanimanja (npr. menadžer) egoistično iskrivljavanje. Dakle, za vrstu pristranosti u odgovaranju nije bitna samo razina svjesnosti, već se razlike među njima interpretiraju prema sadržaju. Tako novi Paulhusov (2002) model uključuje dvije razine: sadržajnu razinu (djelotvornost naprema zajedništvu) i procesnu razinu (svjesna naprema nesvjesnoj).

Zanimljivo je da je skala upravljanja dojmovima u nizu istraživanja (npr. Paulhus, 1984; Paulhus i sur., 1995) bila podložnija manipulaciji uputom inducirane disimulacije od skale samozavaravajućeg osnaživanja. Postavlja se pitanje razloga takvim zaključcima. Jedan od odgovora je sljedeći: moguće je da se zajedništvo sadržajno razlikuje od djelotvornosti po razini socijalne poželjnosti/nepoželjnosti. Analizirajući čestice BIDR-a, čini se da nije toliko nepoželjno predstaviti se emocionalno labilnim ili neasertivnim (jer za to nismo odgovorni) koliko je nepoželjno predstaviti se neugodnima i nesavjesnima (jer za to jesmo odgovorni).

Paulhus (2002) je stoga u svom novom istraživanju provjerio kako ispitanici interpretiraju uputu za odgovaranje na socijalno poželjan način („prikažite se u što

boljem svjetlu“) i ustanovio da su svi smatrali da im je zadatak odgovarati kao dobre, poštene osobe, a ne pametne, ambiciozne, samopouzdanе, sposobne. Takva interpretacija socijalne poželjnosti se jasno odnosila na osobine zajedništva. To je pokazalo da su skale koje mjere gama faktor tako snažno odgovarale na upute jer je njihov sadržaj isti onom koji se uputom i zadaje!

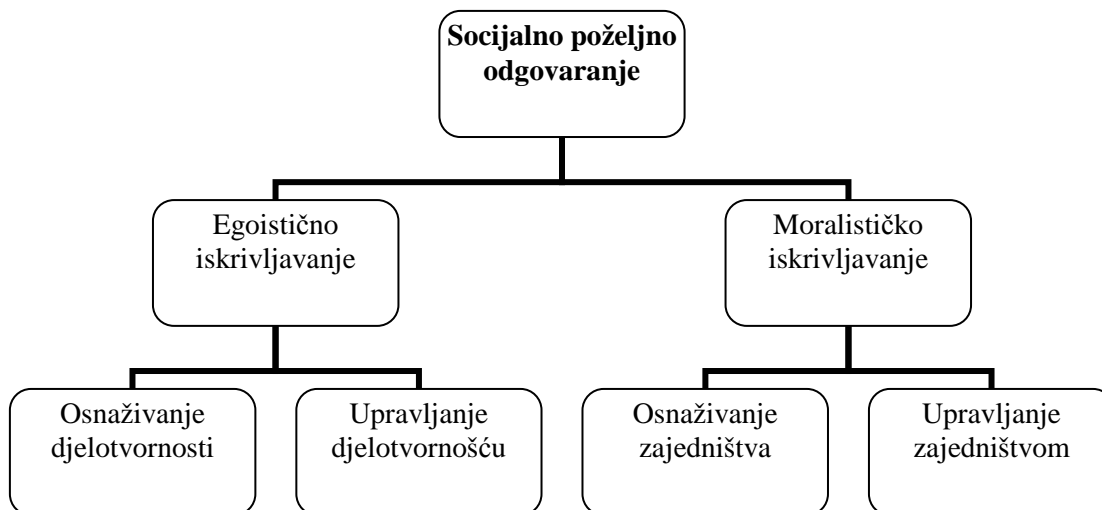
Konačno, Paulhus (2002) navodi kako se i alfa i gama faktor javljaju u anonimnim uvjetima, odgovaraju na upute disimulacije i imaju svjesne i nesvjesne aspekte. Također se čini da oba faktora uključuju stilove samozavaravanja i upravljanja dojmovima. Očigledno je bilo potrebno osmisлити četiri različite mjere dimenzija najnovijeg Paulhusova modela socijalno poželjnog odgovaranja (slika 4). Rezultat te potrebe je Sveobuhvatni inventar socijalno poželjnog odgovaranja (A Comprehensive Inventory of Desirable Responding, CIDR¹; Paulhus, 2006), koji je proizašao iz BIDR², te predstavlja sveobuhvatni i integrirani instrument za ispitivanje davanja socijalno poželjnih odgovora. Komponente novog modela odgovaraju subskalama Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja.

U odnosu na svog "prethodnika", BIDR upitnik, CIDR se od njega razlikuje samo u jednoj subskali. Dakle, skale osnaživanja djelotvornosti, upravljanja zajedništvom i osnaživanja zajedništva iz CIDR upitnika odnose se redom na skale samozavaravajućeg osnaživanja, upravljanja dojmovima i samozavaravajućeg poricanja iz BIDR upitnika. Četvrta skala CIDR-a, upravljanje djelotvornošću, odnosi se na namjerno isticanje sposobnosti, neustrašivosti i dr. najčešće se vidi kod kandidata za posao. Za njegovo mjerenje bilo je potrebno razviti novi instrument, budući da takav nije postojao. Skala upravljanja djelotvornošću je sastavljena od čestica vezanih za djelotvornost, ali takvima da se s njima ne slažemo u situacijama iskrenog odgovaranja (npr. anonimno odgovaranje). Niski komunaliteti ostavljaju mjesta manipulatorima da namjerno ističu svoju djelotvornost.

---

¹ eng. CIDR – Sveobuhvatni inventar socijalno poželjnog odgovaranja; u nastavku teksta će se koristiti engleska kratica naziva

² eng. BIDR – Uravnoteženi inventar socijalno poželjnog odgovaranja; u nastavku teksta će se koristiti engleska kratica naziva

Slika 4. Novi Paulhusov (2006) model socijalno poželjnog odgovaranja.

Promjene konstruktne valjanosti kroz situacije

Bradley i Hauenstein (2006) navode da trenutno postoje četiri stajališta o efektima laganja na interkorelacije i faktorske strukture skala:

- 1) laganje ne utječe na interkorelacije i faktorske strukture skala
- 2) SPO umanjuje interkorelacije skala do te razine da se ekstrahira manji broj faktora nego bi trebalo
- 3) SPO umanjuje interkorelacije skala, ali to smanjenje samo rezultira pristranom procjenom faktorskih zasićenja
- 4) referentni okvir odgovaranja kandidata (npr. za neki posao) dovodi do više ekstrahiranih faktora nego bi ih trebalo biti, što implicira da laganje vjerojatno smanjuje prosječne interkorelacije skala u odnosu na situaciju iskrenog odgovaranja

Bradley i Hauenstein (2006) su se, potaknuti rezultatima svog istraživanja, složili sa sveopćom perspektivom da laganje ne utječe značajno na psihometrijska svojstva rezultata na testovima ličnosti. Kako se konstruktna valjanost Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja nije uopće provjeravala, naš cilj je bio učiniti to, da bi se spomenuti upitnik mogao dalje koristiti u svrhe selekcije i različitih istraživanja. U našem istraživanju provjeramo da li se mijenja konstruktna valjanost, jer nam to govori o mogućnosti korištenja iste mjere socijalne poželjnosti u različitim selekcijskim situacijama.

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog rada je provjera kostruktne valjanosti CIDR-a provjerom njegove faktorske strukture u tri situacije primjene: situaciji iskrenog odgovaranja, uljepšavanja sebe kao menadžera i uljepšavanja sebe kao učitelja.

Ove tri situacije su odabrane jer smo očekivali da će se među njima razlikovati oblik socijalno poželjnog odgovaranja. U tu svrhu su odabrana dva stereotipna zanimanja, za koja je poželjno posjedovanje različitih osobina povezanih s moralističkim (učitelj) i egoističkim iskrivljavanjem (menadžer).

U pogledu faktorske strukture očekujemo da se u podlozi odgovaranja na čestice socijalne poželjnosti nalaze četiri faktora te bi faktorska struktura trebala biti otporna na situaciju primjene upitnika. Točnije, u sve tri situacije bi faktorska struktura trebala biti jednaka. Ukoliko ona ujedno i odgovara Paulhusovom modelu socijalno poželjnog odgovaranja iz 2006.godine, u svakoj od situacija bi se trebala ekstrahirati po četiri faktora.

METODA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 669 sudionika, od kojih 409 studenata Učiteljskog fakulteta, te 260 studenata Ekonomskog fakulteta. U ukupnom uzorku je bilo 586 sudionika ženskog i 83 muškog spola. Sudionici su imali između 19 i 40 godina, s prosjekom od 21.6 i SD od 1.496.

Tablica 2
Karakteristike uzorka u tri situacije ispunjavanja upitnika

Situacija	N	Muški spol	Ženski spol	Dob	Dob
				<i>M</i>	<i>SD</i>
Iskreno odgovaranje	224	32	192	21.29	1.85
Uljepšavanje sebe kao menadžera	249	30	219	21.41	1.21
Uljepšavanje sebe kao učitelja	196	21	175	22.20	1.18
Ukupno	669	83	586	21.60	1.50

Mjerni instrumenti

Socijalno poželjno odgovaranje mjereno je Sveobuhvatnim inventarom socijalno poželjnog odgovaranja (A Comprehensive Inventory of Desirable Responding, CIDR), autora D.L. Paulhusa (2006). Upitnik čine četiri subskale:

- a) Osnaživanje djelotvornosti – OD (21 čestica; primjer čestice: „Moj prvi dojam o ljudima obično se pokaže točnim“)
- b) Upravljanje djelotvornošću – UD (20 čestica; primjer čestice: „Obično sam ja onaj koji smisli velike ideje“)
- c) Osnaživanje zajedništva – OZ (20 čestica; primjer čestice: „Nikad se nisam veselio tuđem neuspjehu“)
- d) Upravljanje zajedništvom – UZ (21 čestica; primjer čestice: „Nikad ne psujem“)

U originalnoj verziji upitnika sve četiri skale sadrže po 20 čestica, no u prijevodu su dodane dvije zamjenske čestice zbog primjerenosti sudionicima istraživanja. Sve čestice CIDR-a su u obliku tvrdnji. Zadatak sudionika je bio procijeniti vlastito slaganje sa svakom pojedinom tvrdnjom na skali Likertova tipa od 7 stupnjeva, gdje 1 znači „nije točno“, 3 „donekle točno“, a 7 „potpuno točno“. Polovica tvrdnji je formulirana pozitivno, a polovica negativno. Upitnik su na hrvatski jezik prevela tri nezavisna prevoditelja, a konačna verzija nastala je njihovim usuglašavanjem.

Postupak

Istraživanje je provedeno u svibnju i lipnju 2007. godine i to grupno na studentima Ekonomskog i Učiteljskog fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu. Na oba fakulteta ispitivanje je provedeno u tri različite situacije s nezavisnim uzorcima ispitanika. Situacije su se razlikovale s obzirom na zadanu uputu za ispunjavanje upitnika (iskreno odgovaranje, uljepšavanje sebe kao menadžera i uljepšavanje sebe kao učitelja). U sve tri situacije ispitanicima su najprije podijeljeni upitnici nakon čega im je na glas pročitana uputa.

U situaciji iskrenog odgovaranja, uputa je glasila: "Cilj istraživanja u kojem sudjelujete je provjeriti kvalitetu jednog upitnika ličnosti. Provjera valjanosti ovog upitnika provodi se u sklopu razmatranja njegovog budućeg korištenja u različite praktične svrhe kao što su savjetovanje kod odabira zanimanja, razredbeni postupci za prijem na fakultete te selekcija zaposlenika radnih organizacija. Molimo Vas da cijeli upitnik ispunite potpuno iskreno. Odgovaranje na ovaj upitnik je anonimno, te Vaše odgovore nije moguće

povezati s Vama. Kako bi provjera upitnika bilo valjana, Vaša suradnja nam je od velikog značaja. U ovom upitniku nalaze se tvrdnje koje opisuju uobičajeno ponašanje ljudi. Opišite se onakvima kakvim se sada vidite, a ne kakvi biste željeli biti u budućnosti. Opišite se najiskrenije što možete u odnosu prema drugim osobama koje inače poznajete, a koje su istog spola i približno iste dobi."

Ispitanici su upitnik ispunjavali anonimno za vrijeme nastave. Uputom se pokušala osigurati ozbiljnost pri ispunjavanju, kao i motiviranost ispitanika.

Druge dvije situacije su situacije uputom induciranog disimuliranja, odnosno uljepšavanja sebe (tzv. "fake good" situacije). Prvu smo skupinu ispitanika zamolili da se prikažu idealnim kandidatima za menadžera velike poduzetničke firme, a drugu da se predstave idealnim kandidatima za učitelja razredne nastave. Uputa u prvom slučaju je glasila: "Cilj istraživanja u kojem sudjelujete je doznati u kojem stupnju ljudi mogu prepoznati kakve su osobine ličnosti potrebne za uspjeh u različitim zanimanjima. Stoga Vas molimo da cijeli upitnik ispunite tako da sebe prikazete kao idealnog kandidata za menadžera jedne velike poduzetničke firme. Kako biste si olakšali zadaću, možete zamisliti da o rezultatima na ovom upitniku ovisi prijem na radno mjesto koje jako želite. To znači da na pitanja nećete odgovarati potpuno iskreno, već onako kako biste se prikazali najprikladnijim kandidatom za menadžera. U ovom upitniku nalaze se tvrdnje koje opisuju uobičajeno ponašanje ljudi. Opisujte se u odnosu prema drugim osobama koje inače poznajete, a koje su istog spola i približno iste dobi."

Uputa u situaciji uljepšavanja sebe kao učitelja, uputa se razlikovala u samo dvije rečenice koje su se specifično odnosile na radno mjesto učitelja: "...stoga Vas molimo da cijeli upitnik ispunite tako da sebe prikazete kao idealnog kandidata za učitelja razredne nastave. (...) To znači da na pitanja nećete odgovarati potpuno iskreno, već onako kako biste se prikazali najprikladnijim kandidatom za učitelja."

Nakon ispunjavanja upitnika ispitanicima su ponuđeni kontakt podaci na koje se mogu obratiti s pitanjima u vezi provedenog istraživanja i dobivenih rezultata.

REZULTATI

Tablica 3

Aritmetičke sredine i standardne devijacije skala CIDR-a kroz tri situacije – rezultati svedeni na skalne vrijednosti

situacija		upravljanje djelotvornošću	osnaživanje djelotvornosti	upravljanje zajedništvom	osnaživanje zajedništva
iskreno	<i>M</i>	3,62	4,12	4,18	4,33
	<i>SD</i>	0,60	0,65	0,80	0,81
uljepšavanje sebe kao menadžera	<i>M</i>	4,94	5,35	4,80	4,76
	<i>SD</i>	0,71	0,67	0,89	0,95
uljepšavanje sebe kao učitelja	<i>M</i>	4,47	5,06	5,34	5,41
	<i>SD</i>	0,65	0,68	0,85	0,81

U Tablici 3 vidimo aritmetičke sredine sve četiri skale CIDR-a i to u sve tri korištene situacije – situaciji iskrenog odgovaranja, uljepšavanja sebe kao menadžera i uljepšavanja sebe kao učitelja. Analiza varijance, te Scheffeovi testovi su pokazali statistički značajno razlikovanje između svake od skala CIDR-a, kao i između tri situacije. Iz Tablice 3 možemo zaključiti u kojem su smjeru te razlike. Vidimo da su ispitanici najviše rezultate na skalama upravljanja djelotvornošću i osnaživanja djelotvornosti (egoističko iskrivljavanje) postigli u situaciji uljepšavanja sebe kao menadžera, na skalama upravljanja zajedništvom i osnaživanja zajedništva (moralističko iskrivljavanje) u situaciji uljepšavanja sebe kao učitelja. Time smo pokazali da je uspjela manipulacija uputom.

Prikladnost rezultata Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja za faktorizaciju

Prikladnost korelacijske matrice za faktorsku analizu može se ispitati pomoću Keiser-Meyer-Olkinovog testa (KMO) i Bartlettovog testa. KMO pokazuje proporciju varijance koja je zajednička, tj. može biti objašnjena latentnim faktorima. Vrijednost KMO mora biti iznad 0,5 da bi korelacijska matrica bila prikladna za faktorizaciju. Bartlettov test provjerava da li je naša korelacijska matrica jednaka matrici identiteta. Ovaj test mora imati značajnost $p < 0,05$ da bi naša matrica bila prikladna za faktorsku analizu. U sve tri situacije, korelacijske matrice su se pokazale prikladnima za faktorizaciju, što se vidi u Tablici 4.

Tablica 4

KMO i Bartlettov test kao mjere prikladnosti korelacijske matrice za faktorizaciju u tri različite situacije odgovaranja

	Iskreno odgovaranje	Uljepšavanje sebe kao menadžera	Uljepšavanje sebe kao učitelja
Kaiser-Meyer-Olkin mjera podobnosti korelacijske matrice za faktorizaciju	,64	,79	,77
Bartlettov test Približni hi-kvadrat	6667,67	8138,58	6782,49
sfernosti <i>df</i>	3321	3321	3321
<i>Sig.</i>	,000	,000	,000

Kriteriji odabira broja značajnih faktora

Cilj faktorske analize je reducirati što veći broj manifestnih na što manji broj latentnih varijabli. Pri tome se kao kriteriji odabira broja faktora koriste sljedeći:

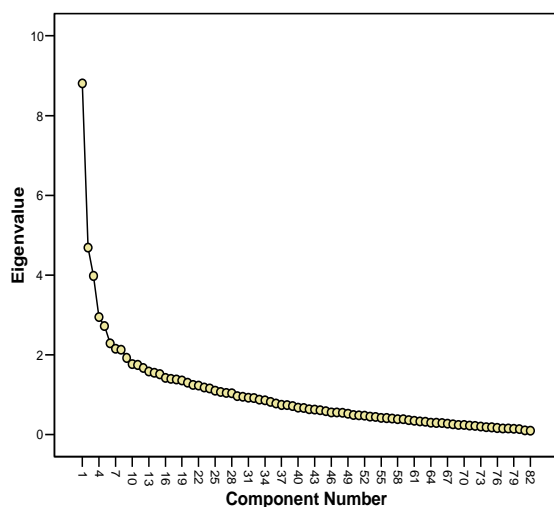
- Kaiser-Guttmanov kriterij*, učestalo korišten, prema kojem eigen vrijednost (količina varijance objašnjena jednim faktorom) treba biti veći od jedan. Uzimajući u obzir ovaj kriterij, zadržava se prevelik broj faktora.
- Broj faktora* – istraživač može i sam zadati broj faktora koji će se smatrati značajnima i koji će se zadržati u postupku rotacije, neovisno o veličini karakterističnih korjenova tih faktora.
- Cattelov Scree test* – broj faktora koje treba zadržati određuje se inspekcijom krivulje (na apscisi je broj komponenata, a na ordinati eigen-vrijednost). Traže se prekidi i diskontinuiteti na krivulji, koje objašnjava činjenica da glavni faktori (oni koje treba zadržati) objašnjavaju većinu varijance. Ovaj kriterij je subjektivan i dvosmislen, ali ipak bolji od Kaiser-Guttmanovog. Kada je netočan, daje prevelik broj faktora (Hayton, Allen, Scarpello, 2004).
- Paralelna analiza* – najprecizniji kriterij, gotovo uvijek točan. Garson (1998) navodi ovu metodu kao često preporučanu kao najbolju za procjenu pravog broja faktora. Paralelna analiza odabire faktore koji su veći nego po slučaju. Stvarni podaci se faktorski analiziraju i odvojeno se radi faktorska analiza matrice nasumičnih brojeva koji predstavljaju isti broj varijabli i situacija. I za stvarne i nasumične solucije, crta se krivulja s brojem faktora na apscisi i kumulativnih eigen-vrijednosti na ordinati. Točka gdje se dvije linije sijeku određuje broj faktora koje treba ekstrahirati.

- e) *Interpretabilnost* – iako nije strogo matematički kriterij, konačan odabir broja faktora mora biti razumljiv i smislen da bi se mogao lakše prenijeti drugima. Drugim riječima, Garson (1998) navodi da broj faktora treba ograničiti na one dimenzije čiji smisao je razumljiv i može se interpretirati. Obično su to dva ili tri faktora.

Osim navedenih, postoji još niz drugih kriterija. Opisani su oni koje smo odlučili koristiti u svom istraživanju odlučujući se za određeni broj značajnih faktora. Razlozi tome su njihova učestalost korištenja u sličnim istraživanjima, preciznost, točnost i smislenost koju daju faktorskim solucijama.

Rezultati faktorske analize CIDR-a u situaciji iskrenog odgovaranja

U situaciji iskrenog odgovaranja, prema Keiser-Guttmanovom kriteriju se dobilo čak 28 značajnih faktora, koji zajedno objašnjavaju 69,9% ukupne varijance. Paralelna analiza sugerira zadržavanje 6 faktora. Međutim, scree plot (vidi sliku 5) navodi na manji broj

faktora koje bi trebalo zadržati.

Tako bismo, zaključujući prema broju komponenti koje se na scree plotu nalaze na najstrmijem dijelu krivulje, zadržali samo 3 faktora, što je sukladnije cilju faktorske analize - smanjiti veliki broj manifestnih varijabli na što manji broj faktora. Ako ekstrahiramo ta 3 faktora, oni će skupa objasniti 21,3% ukupne varijance (vidi Tablicu 5). Dodatna dva

Slika 5. Scree plot za situaciju iskrenog odgovaranja

faktora objasnila bi tek 7% više ukupne varijance. To je premali dobitak u odnosu na broj latentnih faktora koje bismo pri tom zadržali. Kako kriterij interpretabilnosti također sugerira zadržavanje 3 faktora, a ujedno se slaže i s drugim kriterijima odabira broja zadržanih faktora, odlučili smo se na zadržavanje 3 faktora. Kako se vidi u Tablici 5, prvi faktor prije varimax rotacije objašnjava najveći dio varijance, i to 10,7%, drugi 5,7%, a treći 4,9%.

Tablica 5

Karakteristični korijeni i ukupna varijanca objašnjena s tri ekstrahirana faktora, prije i nakon varimax rotacije

Komponenta	Početni karakteristični korijeni			Rotirana suma kvadriranih zasićenja		
	Total	% varijance	kumulativni %	Total	% varijance	Kumulativni %
1	8,81	10,74	10,74	7,39	9,01	9,01
2	4,69	5,72	16,46	5,13	6,25	15,26
3	3,98	4,85	21,31	4,96	6,04	21,31

Nakon provedene varimax rotacije s Kaiser normalizacijom na tri komponente, dobivena je matrica faktorske strukture (vidi Tablicu A u prilogu). Vizualnom inspekcijom možemo utvrditi da su prva i druga komponenta podjednako zasićene česticama iz skale «Upravljanje djelotvornošću» i «Osnaživanje djelotvornosti». Međutim, ako u Tablici 6 promotrimo kojim česticama CIDR-a je zasićena prva komponenta, vidimo da su to uglavnom one čestice koje se odnose na poricanje negativnih karakteristika uglavnom vezanih za vlastitu djelotvornost (npr. „Moje osobine ličnosti nisu idealne“, koja s prvom komponentom korelira 0,54 ili „Ne znam uvijek razloge zašto neke stvari radim“, koja s istom komponentom korelira 0,67). Pri tome je prva komponenta zasićena dvjema česticama skale „Upravljanje zajedništvom“ i jednom česticom skale „Osnaživanje zajedništva“, 7 čestica skale „Upravljanje djelotvornošću“, te 5 čestica skale „Osnaživanje djelotvornosti“. Prvu komponentu bismo stoga mogli označiti kao „poricanje negativnih osobina djelotvornosti“. Kako vidimo u Tablici 6, raspon primarnih projekcija čestica skale UD na prvu komponentu je od 0,43 do 0,54, a skale OD od 0,38 do 0,67, te skale UZ od 0,38 do 0,44.

Tablica 6

Korelacije čestica CIDR-a s prvom komponentom nakon varimax rotacije u situaciji iskrenog odgovaranja

Čestica CIDR-a	Komponenta 1
Ne znam uvijek razloge zašto neke stvari radim. OD	,673
Moje osobine ličnosti nisu idealne. UD	,543
Ne možeš pobijediti u svemu. UD	,518
Moje odluke ponekad nisu mudre. UD	,497
Ponekad se povučem kada je moje stajalište dovedeno u pitanje. UD	,496
Ponekad trebam pomoć drugih da nešto obavim. UD	,488
Ponekad ću morati žrtvovati moje poslovne ambicije zbog privatnog života. UD	,476
Uradio/-la sam stvari o kojima ne govorim drugima. UZ	,440
Teško mi je «isključiti» uznemirujuću misao. OD	,434
Nisam uvijek iskren prema sebi. OD	,428

Upoznao/-la sam ljude pametnije od mene. UD	,425
Ponekad propustim nešto jer se ne mogu dovoljno brzo odlučiti. OD	,397
Govorio/-la sam loše stvari o prijatelju/prijateljici iza njegovih/njenih leđa. UZ	,384
Ponekad se uzrujam kada stvari ne idu po mome. OZ	,382
Kada sam uzbuđen(a), nisam objektivan/-na u rasuđivanju. OD	,381
Katkad mislim o tako lošim stvarima da o njima ne mogu pričati. OZ	,365

Analizom Tablice 7 možemo uočiti da je druga komponenta zasićena česticama CIDR-a koje se odnose na isticanje pozitivnih karakteristika, koje se uglavnom odnose na djelotvornost (npr. „Svaki dan mi padaju na pamet kreativne, genijalne ideje“, koja je u korelaciji s drugom komponentom 0,53, „Mogu vladati situacijom kad god to poželim“, s korelacijom od 0,59). Njih 8 je iz skale „Upravljanje djelotvornošću“ (UD) s primarnom projekcijom na drugu komponentu od 0,39 do 0,59, a 6 iz skale „Osnaživanje djelotvornosti“ (OD) s primarnom projekcijom na drugu komponentu u rasponu od 0,38 do 0,57. Tako bismo drugu komponentu mogli interpretirati kao „*isticanje pozitivnih osobina djelotvornosti*“.

Tablica 7

Korelacije čestica CIDR-a s drugom komponentom nakon varimax rotacije u situaciji iskrenog odgovaranja

Čestica CIDR-a	Komponenta 2
Mogu vladati situacijom kad god to poželim. UD	,592
Potpuno vjerujem svojim prosudbama. OD	,569
Uvijek znam zašto mi se nešto sviđa. OD	,527
Svaki dan mi padaju na pamet kreativne, genijalne ideje. UD	,525
Obično sam ja onaj koji/ona koja smisli velike ideje. UD	,466
Namjeravam marljivo raditi dok ne postignem vrhunac u svom području. UD	,459
Svladao/-la sam svaki izazov koji je u životu stavljen pred mene. UD	,458
U potpunosti kontroliram svojom sudbinom. OD	,455
Ne smeta me što nekim ljudima nisam drag(a). OD	,449
Nikad ne požalim zbog svojih odluka. OD	,444
Nemoguće je odoljeti mojim sposobnostima uvjeravanja. UD	,410
Uvijek sam hrabar/-ra u opasnim situacijama. UD	,400
Uspjeh je zagarantiran, ako sam ja vođa grupe. UD	,386
Ja sam potpuno razumna osoba. OD	,382

Dakle, egoističko iskrivljavanje bismo mogli podijeliti na poricanje negativnih osobina i isticanje pozitivnih osobina.

Analizom Tablice 8 se može lako utvrditi da je komponenta 3 zasićena česticama CIDR-a koje se odnose na skale «Upravljanje zajedništvom» i «Osnaživanje zajedništva». U Tablici 8 vidimo da je treća komponenta zasićena s 17 čestica skale „Upravljanje zajedništvom“ (npr. „Postoje prigode kad nekog iskoristim“ i „Ako je

potrebno, ponekad lažem“ koje su u korelaciji s trećom komponentom 0,49 i 0,56) s primarnim projekcijama 0,36 do 0,56. Analizom Tablice 8 vidimo da je treća komponenta zasićena je s 12 čestica skale „Osnaživanje zajedništva“ (npr. „Bilo je prilika kada sam nekoga iskoristio/-la“ s korelacijom 0,57 ili „Moram priznati da osveta može biti slatka“ s korelacijom 0,54) s primarnim projekcijama na treću komponentu od 0,4 do 0,57. Prema tome, treću bismo komponentu interpretirali kao *«moralističko iskrivljavanje»*, na što se i odnose skale „Upravljanje zajedništvom“ i „Osnaživanje zajedništva“.

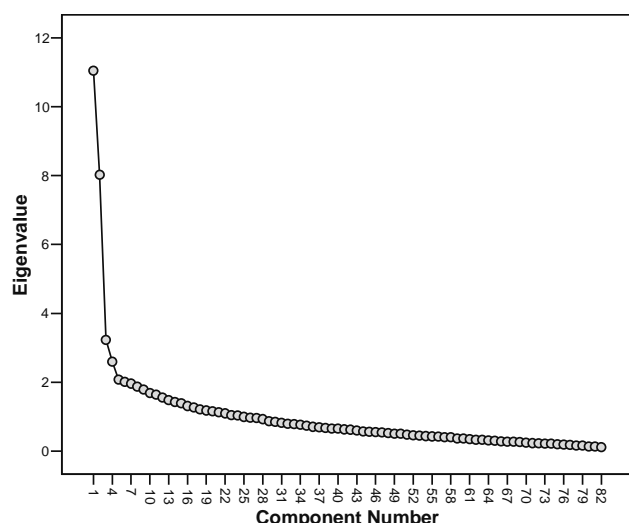
Tablica 8

Korelacije čestica skala „Upravljanje zajedništvom“ i „Osnaživanje zajedništva“ s trećom komponentom nakon varimax rotacije u situaciji iskrenog odgovaranja

Čestica CIDR-a	Komponenta 3
Bilo je prilika kada sam nekoga iskoristio/-la. OZ	,571
Ako je potrebno, ponekad lažem. UZ	,563
Moram priznati da osveta može biti slatka. OZ	,544
Više nego jednom sam poželio/poželjela nekoga seksualno iskoristiti. OZ	,512
Nikada ne uzimam stvari koje mi ne pripadaju. UZ	-,504
Rijetko imam seksualne maštarije. OZ	-,498
Postoje prigode kada nekoga iskoristim. UZ	,486
Nikada ne uživam u gledanju erotskih scena u filmovima. OZ	-,480
Uživam kada netko kritizira meni mrske osobe. OZ	,478
Uzmem bolovanje ili izostanak s nastave ispričam bolešću, iako sam zapravo zdrav(a). UZ	,461
Kada vidim privlačnu osobu suprotnog spola, pomislim na seks. OZ	,458
Nikad se nisam veselio/-la tuđem neuspjehu. OZ	-,452
Uzeo/-la sam više uzvraćenog novca od trgovca, a da mu to nisam rekao/-la. UZ	,445
Nikad ne psujem. UZ	-,443
Kad sam bio mlađi/bila mlađa, ponekad sam nešto ukrao/-la. UZ	,430
Na carini uvijek sve prijavim. UZ	-,422
Bilo je prilika kada sam poželio/poželjela nešto razbiti. OZ	,416
Uvijek se držim zakona, čak i kada znam da me neće uhvatiti. UZ	-,412
Ponekad vraćam milo za drago umjesto da oprostim i zaboravim. UZ	,410
Nikada nisam zavidan/-na kada se drugima posreći. OZ	-,406
Nikad ne čitam erotske knjige ili časopise. UZ	-,403
Imam neke prilično ružne navike. UZ	,402
Nikada nisam učinio/-la nešto čega se sramim. UZ	-,401
Nikada nisam ošteti/-la knjigu iz knjižnice ili proizvod u trgovini, a da to nisam prijavio/-la. UZ	-,397
Toliko sam se naljutio/-la na prijatelja da sam ga htio/htjela udariti. OZ	,396
U nekim trenucima sam se želio/željela pobuniti protiv autoriteta, čak i kada sam znao/-la da su u pravu. OZ	,395
Nikad ne bacam otpatke po ulici. UZ	-,374
Ponekad prepisujem na ispitima. UZ	,357
Uradio/-la sam stvari o kojima ne govorim drugima. UZ	,353

Rezultati faktorske analize CIDR-a u situaciji uljepšavanje sebe kao menadžera

U situaciji «uljepšavanje sebe kao menadžera», prema Keiser-Guttmanovom kriteriju dobili smo 24 značajna faktora, koji zajedno objašnjavaju 66,1% ukupne varijance. Scree plot sugerira zadržavanje onoliko faktora koliko ih se nalazi na strmom nagibu. Na slici 6 vidimo da bi to bila 4 faktora. Paralelna analiza također upućuje na

zadržavanje 4 faktora. Isti broj faktora je solucija koja je ujedno i najinterpretabilnija. Tako dolazimo do odluke o zadržavanju 4 faktora, koja zajedno objašnjavaju 30,4% ukupne varijance (vidi Tablicu 9). U Tablici 9 vidimo da prije rotacije prvi faktor objašnjava najveći dio varijance, točnije 13,5%, drugi 9,8%, a treći i četvrti redom 3,9 i 3,2%.

Slika 6. Scree plot za situaciju uljepšavanje sebe kao menadžera

Tablica 9

Karakteristični korijeni i ukupna varijanca objašnjena s četiri ekstrahirana faktora, prije i nakon varimax rotacije

Komponenta	Početni karakteristični korijeni			Rotirana suma kvadriranih zasićenja		
	Total	% varijance	kumulativni %	Total	% varijance	kumulativni %
1	11,05	13,47	13,47	6,92	8,43	8,43
2	8,02	9,78	23,26	6,48	7,90	16,34
3	3,23	3,94	27,20	6,05	7,38	23,71
4	2,60	3,17	30,37	5,46	6,65	30,37

Nakon provedene varimax rotacije s Kaiser normalizacijom na četiri komponente, dobivena je matrica faktorske strukture (vidi Tablicu B). Uvidom u Tablicu B možemo zaključiti da su u situaciji uljepšavanje sebe kao menadžera s prvom i drugom komponentom u najvišim korelacijama čestice skala «Upravljanje djelotvornošću» i «Osnaživanje djelotvornosti», dok su treća i četvrta komponenta zasićene uglavnom česticama skala «Upravljanje zajedništvom» i «Osnaživanje zajedništva».

Tablica 10
Korelacije čestica CIDR-a s prvom komponentom nakon varimax rotacije u situaciji
uljepšavanja sebe kao menadžera

	Komponenta 1
Obično sam ja onaj koji/ona koja smisli velike ideje. UD	,623
Uvijek sam hrabar/-ra u opasnim situacijama. UD	,613
Potpuno vjerujem svojim prosudbama. OD	,610
Neki ljudi me smatraju genijalcem. UD	,603
Uspjeh je zagantiran, ako sam ja vođa grupe. UD	,579
Ja sam potpuno razumna osoba. OD	,541
Mogu vladati situacijom kad god to poželim. UD	,527
Uvijek znam zašto mi se nešto sviđa. OD	,514
Moj prvi dojam o ljudima obično se pokaže točnim. OD	,501
Nemoguće je odoljeti mojim sposobnostima uvjeravanja. UD	,498
U potpunosti kontroliram svojom sudbinom. OD	,495
Namjeravam marljivo raditi dok ne postignem vrhunac u svom području. UD	,490
Moje prosudbe su objektivne čak i kada sam pod utjecajem alkohola. OD	,489
Svaki dan mi padaju na pamet kreativne, genijalne ideje. UD	,483
Nikad ne požalim zbog svojih odluka. OD	,463
Svladao/-la sam svaki izazov koji je u životu stavljen pred mene. UD	,462
Kada nešto odlučim, drugi rijetko mogu promijeniti moje mišljenje. OD	,427
Ne zanima me što drugi ljudi misle o meni. OD	,409
Postoje prigode kad nekog iskoristim. UZ	-,377
Glasujem jer mislim da je moj glas važan. OD	,353

U Tablici 10 vidimo da je prva komponenta zasićena uglavnom onim česticama CIDR-a koje se odnose na isticanje pozitivnih osobina koje se odnose na vlastitu djelotvornost (npr. „Obično sam ja onaj koji/ona koja smisli velike ideje“ s korelacijom 0,62, „Uvijek sam hrabar u opasnim situacijama“ s korelacijom 0,61 ili „Potpuno vjerujem svojim prosudbama“ s korelacijom 0,61), pa bismo ovu komponentu mogli označiti kao „*isticanje pozitivnih osobina djelotvornosti*“. Pri tome je prva komponenta zasićena s 9 čestica skale „Upravljanje djelotvornošću“ s primarnom projekcijom u rasponu od 0,46 do 0,62, 10 čestica skale „Osnaživanje djelotvornosti“ s primarnom projekcijom u rasponu od 0,35 do 0,61, te jednom česticom skale „Upravljanje zajedništvom“.

Analizom Tablice 11 jasno je da je druga komponenta zasićena česticama CIDR-a koje se odnose na poricanje negativnih osobina (npr. „Moje odluke ponekad nisu mudre“ s korelacijom 0,54, „Ponekad propustim nešto jer se ne mogu dovoljno brzo odlučiti“ s korelacijom 0,53). Pri tome je druga komponenta zasićena s 4 čestica skale „Upravljanje djelotvornošću“, s primarnim projekcijama u rasponu od 0,42 do 0,54 i 7 čestica skale „Osnaživanje djelotvornosti“, s primarnim projekcijama u rasponu od 0,4 do 0,53. Prema tome, egoističko iskrivljavanje bismo mogli podijeliti na „isticanje pozitivnih

osobina djelotvornosti“ i „poricanje negativnih osobina djelotvornosti“, slično kao u situaciji iskrenog odgovaranja.

Tablica 11

Korelacije čestica CIDR-a s drugom komponentom nakon varimax rotacije u situaciji uljepšavanja sebe kao menadžera

	Komponenta 2
Moje odluke ponekad nisu mudre. UD	,542
Ponekad propustim nešto jer se ne mogu dovoljno brzo odlučiti. OD	,532
Neki problemi jednostavno nemaju rješenje. UD	,530
Bilo bi mi teško riješiti se loših navika. OD	,527
Teško mi je «isključiti» uznemirujuću misao. OD	,510
Ponekad sumnjam u svoje ljubavničke sposobnosti. OD	,493
Nisam uvijek iskren(a) prema sebi. OD	,477
Ne znam uvijek razloge zašto neke stvari radim. OD	,464
Ponekad se povučem kada je moje stajalište dovedeno u pitanje. UD	,447
Neke moćne ljude nije moguće nadvladati. UD	,421
Kada sam uzbuđen(a), nisam objektivan/-na u rasuđivanju. OD	,402

Promotrimo li Tablicu 12, možemo vidjeti da je treća komponenta uglavnom zasićena česticama CIDR-a koje se odnose na poricanje negativnih karakteristika vezanih za vrijednosti zajedništva (npr. „Ako je potrebno, ponekad lažem“ s korelacijom 0,57, „Bilo je prilika kad sam nekoga iskoristio“ s korelacijom 0,49, „Ponekad prepisujem na ispitima“ s korelacijom 0,56). Treća komponenta je zasićena sa po 9 čestica skala „Upravljanje zajedništvom“ (s primarnim projekcijama u rasponu od 0,36 do 0,57) i „Osnaživanje zajedništva“ (s primarnim projekcijama u rasponu od 0,4 do 0,62). Prema tome, ovu komponentu možemo interpretirati kao „poricanje negativnih osobina zajedništva“.

Tablica 12

Korelacije čestica CIDR-a s trećom komponentom nakon varimax rotacije u situaciji uljepšavanja sebe kao menadžera

	Komponenta 3
Rijetko imam seksualne maštarije. OZ	-,620
Ako je potrebno, ponekad lažem. UZ	,569
Bilo je prilika kada sam poželio/poželjela nešto razbiti. OZ	,565
Ponekad prepisujem na ispitima. UZ	,559
Nikada ne uživam u gledanju erotskih scena u filmovima. OZ	-,550
Ponekad vozim brže od dopuštene brzine. UZ	,535
Uradio/-la sam stvari o kojima ne govorim drugima. UZ	,516
Više nego jednom sam poželio/poželjela nekoga seksualno iskoristiti. OZ	,502
Bilo je prilika kada sam nekoga iskoristio/-la. OZ	,492
Kada vidim privlačnu osobu suprotnog spola, pomislim na seks. OZ	,476
Na carini uvijek sve prijavim. UZ	-,467
Uzmem bolovanje ili izostanak s nastave ispričam bolešću, iako sam zapravo zdrav(a). UZ	,434
Uživam kada netko kritizira meni mrske osobe. OZ	,413

Kad sam bio mlađi/bila mlađa, ponekad sam nešto ukrao/-la. UZ	,410
Toliko sam se naljutio/-la na prijatelja da sam ga htio/htjela udariti. OZ	,404
Govorio/-la sam loše stvari o prijatelju/prijateljici iza njegovih/njenih leđa. UZ	,383
U nekim trenucima sam se želio/željela pobuniti protiv autoriteta, čak i kada sam znao/-la da su u pravu. OZ	,367
Postoje prigode kada nekoga iskoristim. UZ	,361

Nakon analize Tablice 13 možemo zaključiti da je četvrta komponenta u situaciji uljepšavanja sebe kao menadžera većim dijelom zasićena česticama CIDR-a koje se uglavnom odnose na isticanje vlastitih pozitivnih karakteristika vezanih za vrijednosti zajedništva (npr. „Ne mogu se sjetiti nekoga koga istinski mrzim“ s korelacijom 0,56, „Nikada ne uzimam stvari koje mi ne pripadaju“ s korelacijom 0,57). 7 od tih čestica je iz skale „Osnaživanje zajedništva“ (primarne projekcije u rasponu 0,39-0,58), 9 iz skale „Upravljanje zajedništvom“ (primarne projekcije u rasponu 0,35-0,57); a jedna iz skale „Upravljanje djelotvornošću“. Prema tome bi se ova komponenta mogla interpretirati kao „*isticanje pozitivnih osobina zajedništva*“, a moralističko iskrivljavanje bi se, kao i egoističko, moglo podijeliti na „isticanje pozitivnih osobina zajedništva“ i „poricanje negativnih osobina zajedništva“. Vidimo da u ovoj situaciji imamo 4 faktora, kako je Paulhus i predvidio. Međutim, jasno je da to na procesnoj razini nisu oni faktori koje je on predvidio u svojim modelima.

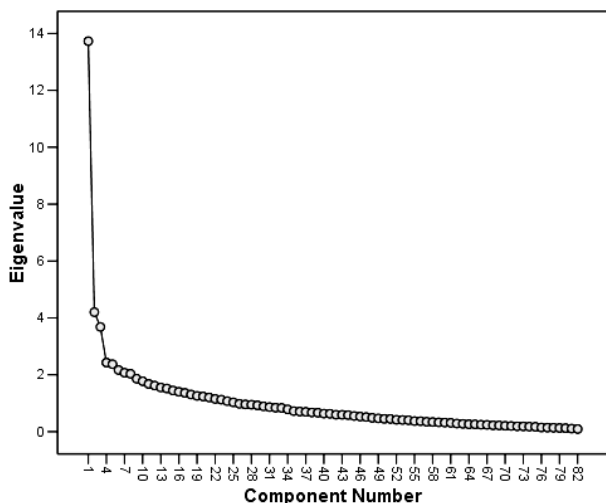
Tablica 13

Korelacije čestica CIDR-a s četvrtom komponentom nakon varimax rotacije u situaciji uljepšavanja sebe kao menadžera

	Komponenta 4
Nikada nisam osjećao/-la tako da bih poželio/poželjela ubiti nekoga. OZ	,581
Nikada ne uzimam stvari koje mi ne pripadaju. UZ	,574
Ne mogu se sjetiti nekog koga istinski mrzim. OZ	,564
Nikad ne bih mogao/-la uživati u vlastitoj okrutnosti. OZ	,553
Upoznao/-la sam ljude pametnije od mene. UD	,534
Uzeo/-la sam više uzvraćenog novca od trgovca, a da mu to nisam rekao/-la. UZ	-,488
Ponekad vraćam milo za drago umjesto da oprostim i zaboravim. UZ	-,479
Nikad ne prikrivam svoje greške. UZ	,470
Nikad ne bacam otpatke po ulici. UZ	,464
Nikada nisam zavidan/-na kada se drugima posreći. OZ	,455
Uvijek se držim zakona, čak i kada znam da me neće uhvatiti. UZ	,449
Kada čujem da ljudi razgovaraju u povjerenju, izbjegavam slušati. UZ	,446
Više no jednom sam se dobro osjećao/-la kad sam čuo/-la na vijestima da je netko nastradao. OZ	-,430
Katkad mislim o tako lošim stvarima da o njima ne mogu pričati. OZ	-,393
Uživam kada netko kritizira meni mrske osobe. OZ	-,389
Ne tračam o stvarima koje se tiču drugih ljudi. UZ	,366
Na carini uvijek sve prijavim. UZ	,353

Rezultati faktorske analize CIDR-a u situaciji uljepšavanja sebe kao učitelja

U situaciji uljepšavanje sebe kao učitelja, Keiser-Guttmanov kriterij dao je 25 značajnih faktora (eigen-vrijednosti veće od 1), koji zajedno objašnjavaju 68,7% ukupne

varijance. Paralelna analiza sugerira zadržavanje tri faktora. Na slici 7 vidimo da se tri faktora nalaze i na strmom dijelu krivulje, što znači da i scree plot sugerira zadržavanje tri faktora. Ista solucija je ujedno i najinterpretabilnija, pa se kombinacijom ova tri kriterija odlučujemo za zadržavanje tri faktora.

Prvi faktor prije rotacije objašnjava

Slika 7. Scree plot za situaciju uljepšavanje sebe kao učitelja

značajno više varijance – čak 16,7%, drugi tek 5,1%, a treći nešto manje od drugog faktora – 4,5%, što znači da ta tri faktora zajedno objašnjavaju 26,4% ukupne varijance (vidi Tablicu 14). Nakon provedene varimax rotacije s Kaiser normalizacijom na tri komponente, dobivena je matrica faktorske strukture (vidi Tablicu C).

Tablica 14

Karakteristični korijeni i ukupna varijanca objašnjena tri ekstrahirana faktora, prije i nakon varimax rotacije

komponenta	Početni karakteristični korijeni			Rotirana suma kvadriranih zasićenja		
	Total	% varijance	Kumulativni %	Total	% varijance	kumulativni %
1	13,73	16,74	16,74	8,41	10,25	10,25
2	4,20	5,13	21,87	7,86	9,59	19,84
3	3,68	4,49	26,36	5,35	6,52	26,36

Ako pogledamo Tablicu 15, vidjet ćemo da je prva komponenta najvećim dijelom zasićena česticama skala „Upravljanje zajedništvom“ – njih 15 s primarnim projekcijama u rasponu 0,36-0,64 (npr. „Nikad ne uzimam stvari koje mi ne pripadaju“ s korelacijom -0,51, „Postoje prigode kad nekoga iskoristim“ s korelacijom 0,53) i „Osnaživanje zajedništva“ – njih 11 (npr. „Bilo je prilika kada sam nekoga iskoristio/-

la“ s korelacijom 0,57, „Moram priznati da osveta može biti slatka“ s korelacijom 0,51) s primarnim projekcijama u rasponu 0,36-0,57.

Prvu komponentu zasićuje tek par čestica koje se odnose na egoističko iskrivljavanje – 1 čestica skale „Upravljanje djelotvornošću“ i 3 čestice skale „Osnaživanje djelotvornosti“ (primarne projekcije u rasponu 0,37-0,41). Prema tome, prvu komponentu bismo mogli označiti kao „moralističko iskrivljavanje“, na koje se uglavnom odnose čestice koje zasićuju ovu komponentu.

Tablica 15
Korelacije čestica CIDR-a s prvom komponentom nakon varimax rotacije u situaciji
uljepšavanja sebe kao učitelja

	Komponenta 1
Ponekad vraćam milo za drago umjesto da oprostim i zaboravim. UZ	,636
Bilo je prilika kada sam nekoga iskoristio/-la. OZ	,569
Ako je potrebno, ponekad lažem. UZ	,555
Uzmem bolovanje ili izostanak s nastave ispričam bolešću, iako sam zapravo zdrav(a). UZ	,534
Postoje prigode kada nekoga iskoristim. UZ	,528
Ponekad prepisujem na ispitima. UZ	,527
Moram priznati da osveta može biti slatka. OZ	,514
Nikada ne uzimam stvari koje mi ne pripadaju. UZ	-,506
Nikada se nisam osjećao/-la tako da bih poželio/poželjela ubiti nekoga. OZ	-,505
Više nego jednom sam poželio/poželjela nekoga seksualno iskoristiti. OZ	,498
Toliko sam se naljutio/-la na prijatelja da sam ga htio/htjela udariti. OZ	,485
Bilo je prilika kada sam poželio/poželjela nešto razbiti. OZ	,474
Kada vidim privlačnu osobu suprotnog spola, pomislim na seks. OZ	,473
Nikad ne čitam erotske knjige ili časopise. UZ	-,465
Uzeo/-la sam više uzvraćenog novca od trgovca, a da mu to nisam rekao/-la. UZ	,464
Nikad ne bih mogao/-la uživati u vlastitoj okrutnosti. OZ	-,458
Uživam kada netko kritizira meni mrske osobe. OZ	,441
Kada čujem da ljudi razgovaraju u povjerenju, izbjegavam slušati. UZ	-,421
Na carini uvijek sve prijavim. UZ	-,416
Ponekad vozim brže od dopuštene brzine. UZ	,415
Rijetko cijenim kritiku na vlastiti račun. OD	,412
Ja sam potpuno razumna osoba. OD	-,412
Namjeravam marljivo raditi dok ne postignem vrhunac u svom području. UD	-,402
Govorio/-la sam loše stvari o prijatelju/prijateljici iza njegovih/njenih leđa. UZ	,394
Upoznao/-la sam ljude pametnije od mene. UD	-,393
Nikada nisam oštetio/-la knjigu iz knjižnice ili proizvod u trgovini, a da to nisam prijavio/-la. UZ	-,381
Kada sam uzbuđen(a), nisam objektivan/-na u rasuđivanju. OD	,370
Kad sam bio mlađi/bila mlađa, ponekad sam nešto ukrado/-la. UZ	,368
Ne tračam o stvarima koje se tiču drugih ljudi. UZ	-,364
Nikada ne uživam u gledanju erotskih scena u filmovima. OZ	-,363
Nikad se nisam veselio/-la tuđem neuspjehu. OZ	-,361

Analizom Tablice 16 možemo utvrditi da su s drugom komponentom u najvećim korelacijama čestice CIDR-a koje se odnose na poricanje vlastitih negativnih

karakteristika, točnije vlastite nesavršenosti, nedjelotvornosti, nesposobnosti (npr. „Moje odluke ponekad nisu mudre“ s korelacijom 0,62, „Uradio/-la sam stvari o kojima ne govorim drugima“ s korelacijom 0,59). Komponentu 2 zasićuje 13 čestica skale „Upravljanja djelotvornošću“ (primarne projekcije u rasponu 0,36-0,62), 8 čestica skale „Osnaživanje djelotvornosti“ (primarne projekcije u rasponu 0,35-0,57), 2 čestice skale „Upravljanje zajedništvom“ (primarne projekcije u rasponu 0,44-0,59) i 3 čestice skale „Osnaživanje zajedništva“ (primarne projekcije u rasponu 0,38-0,56). Ovu komponentu možemo označiti kao „*poricanje negativnih osobina djelotvornosti*“.

Tablica 16

Korelacije čestica CIDR-a s drugom komponentom nakon varimax rotacije u situaciji uljepšavanja sebe kao učitelja

	Komponenta 2
Moje odluke ponekad nisu mudre. UD	,620
Uradio/-la sam stvari o kojima ne govorim drugima. UZ	,590
Ne znam uvijek razloge zašto neke stvari radim. OD	,572
Bilo je prilika kada sam poželio/poželjela nešto razbiti. OZ	,557
Svaki dan mi padaju na pamet kreativne, genijalne ideje. UD	-,546
Ponekad se uzrujam kada stvari ne idu po mome. OZ	,546
Moje osobine ličnosti nisu idealne. UD	,540
Ponekad propustim nešto jer se ne mogu dovoljno brzo odlučiti. OD	,531
Ponekad sumnjam u svoje ljubavničke sposobnosti. OD	,464
Kada sam uzbuđen(a), nisam objektivan/-na u rasuđivanju. OD	,453
Obično sam ja onaj koji/ona koja smisli velike ideje. UD	-,446
Neki problemi jednostavno nemaju rješenje. UD	-,446
Imam neke prilično ružne navike. UZ	,439
Ponekad ću morati žrtvovati moje poslovne ambicije zbog privatnog života. UD	,433
Mogu vladati situacijom kad god to poželim. UD	-,428
Nisam uvijek iskren(a) prema sebi. OD	,420
Bilo bi mi teško riješiti se loših navika. OD	,418
Ne možeš pobijediti u svemu. UD	,398
Upoznao/-la sam ljude pametnije od mene. UD	,395
Ponekad trebam pomoć drugih da nešto obavim. UD	,382
Nikad ne požalim zbog svojih odluka. OD	-,381
Uživam kada netko kritizira meni mrske osobe. OZ	,380
Nemoguće je odoljeti mojim sposobnostima uvjeravanja. UD	-,378
Ponekad se povučem kada je moje stajalište dovedeno u pitanje. UD	,360
Uspjeh je zagarantiran, ako sam ja vođa grupe. UD	-,358
Ponekad vozim brže od dopuštene brzine. OD	,351

U Tablici 17 vidimo da je treća komponenta zasićena česticama CIDR-a čiji sadržaj se odnosi na „*isticanje pozitivnih osobina djelotvornosti*“ (npr. „Svladao/-la sam svaki izazov koji je u životu stavljen pred mene“ s korelacijom 0,56, „Uvijek sam hrabar/hrabra u opasnim situacijama s istom korelacijom). Komponentu 3 zasićuje 7 čestica skale „Upravljanje djelotvornošću“ (primarne projekcije u rasponu 0,37-0,56), 8

čestica skale „Osnaživanje djelatnosti“ (primarne projekcije u rasponu 0,36-0,51), 3 čestice skale „Upravljanje zajedništvom“ (primarne projekcije u rasponu 0,38-0,41), te 1 čestica skale „Osnaživanje zajedništva“. Tako bismo u situaciji uljepšavanja sebe kao učitelja, slično kao u situaciji iskrenog odgovaranja, mogli podijeliti egoističko iskrivljavanje na „poricanje negativnih osobina djelatnosti“ i „isticanje pozitivnih osobina djelatnosti“.

Tablica 17

Korelacije čestica CIDR-a s trećom komponentom nakon varimax rotacije u situaciji uljepšavanja sebe kao učitelja

	Komponenta 3
Svladao/-la sam svaki izazov koji je u životu stavljen pred mene. UD	,557
Uvijek sam hrabar/-ra u opasnim situacijama. UD	,555
Potpuno vjerujem svojim prosudbama. OD	,511
Neki ljudi me smatraju genijalcem. UD	,511
Uspjeh je zagaraniran, ako sam ja vođa grupe. UD	,505
Kada nešto odlučim, drugi rijetko mogu promijeniti moje mišljenje. OD	,460
Uvijek znam zašto mi se nešto sviđa. OD	,445
Obično sam ja onaj koji/ona koja smisli velike ideje. UD	,439
Moj prvi dojam o ljudima obično se pokaže točnim. OD	,422
Nikad ne bacam otpatke po ulici. UZ	,411
Namjeravam marljivo raditi dok ne postignem vrhunac u svom području. UD	,394
U potpunosti kontroliram svojom sudbinom. OD	,390
Nikada nisam oštetio/-la knjigu iz knjižnice ili proizvod u trgovini, a da to nisam prijavio/-la. UZ	,380
Ne smeta me što nekim ljudima nisam drag(a). OD	,380
Ne tračam o stvarima koje se tiču drugih ljudi. UZ	,376
Ja sam potpuno razumna osoba. OD	,370
Nemoguće je odoljeti mojim sposobnostima uvjeravanja. UD	,367
Nikada nisam zavistan/-na kada se drugima posreći. OZ	,360
Nikad ne požalim zbog svojih odluka. OD	,359

Uspoređujući faktorske strukture u tri različite situacije (iskreno odgovaranje, uljepšavanje sebe kao menadžera i uljepšavanje sebe kao učitelja) možemo zaključiti da se razlikuju. U situaciji iskrenog odgovaranja, 82 čestice CIDR-a rasporedile su se u tri komponente, kao i u situaciji uljepšavanja sebe kao učitelja, dok su se u situaciji uljepšavanja sebe kao menadžera rasporedile u četiri komponente. Vizualnom inspekcijom čestica koje su u najvećim korelacijama s pojedinim faktorima, možemo zaključiti da interpretacija faktorske strukture u situaciji iskrenog odgovaranja odgovara onoj u situaciji uljepšavanja sebe kao učitelja. Naime, u te dvije situacije imamo po tri faktora koja smo interpretirali kao: moralističko iskrivljavanje, isticanje pozitivnih osobina djelatnosti i poricanje negativnih osobina djelatnosti. U situaciji uljepšavanja sebe kao menadžera imamo nešto drukčiju sliku. U ovom slučaju dobili

smo četiri faktora. To su: isticanje pozitivnih osobina zajedništva, poricanje negativnih osobina zajedništva, isticanje pozitivnih osobina djelotvornosti, te poricanje negativnih osobina djelotvornosti. Dakle, u ovoj situaciji bismo i moralističko i egoističko iskrivljavanje mogli podijeliti na isticanje pozitivnih i poricanje negativnih osobina, dok u prethodne dvije situacije to možemo učiniti samo za egoističko iskrivljavanje.

RASPRAVA

Cilj ovog rada bio je provjeriti faktorsku strukturu Paulhusova Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja. Pri tome, u skladu s Paulhusovim modelom SPO-a iz 2002.godine, inventar čine četiri subskale: upravljanje djelotvornošću, osnaživanje djelotvornosti, upravljanje zajedništvom i osnaživanje zajedništva. Upitnik je primijenjen u tri situacije s različitom uputom. Njima se od ispitanika tražilo iskreno odgovaranje ili uputom inducirano uljepšavanje sebe. Situacije uljepšavanja sebe međusobno su se razlikovale prema sadržaju upute. U jednoj se od ispitanika tražilo da zamisle selekcijsku situaciju u kojoj se kandidiraju za posao menadžera i pri tome su idealni kandidati za taj posao. Druga je uputa tražila isto, ali za posao učitelja razredne nastave. Logika ovih uputa je da se za poslove menadžera i učitelja traže drukčije karakteristike. Menadžer treba biti sposoban, uspješan, pametan, tj. pokazati osobine djelotvornosti. Za razliku od menadžera, učitelj treba pokazati osobine zajedništva (iskrenost, poštenje, dobre odnose s drugim ljudima i sl.). Očigledno je da su za obavljanje ova dva zanimanja potrebne različite osobine ličnosti. Dakle, ove dvije upute smo odabrali nastojeći tako potaknuti različite oblike socijalno poželjnog odgovaranja.

Cilj istraživanja utvrđen je na temelju novog dvorazinskog modela socijalno poželjnog ponašanja (Paulhus, 2002) i novog Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja proizašlog iz tog modela (Paulhus, 2006). Prema novim koncepcijama, socijalno poželjno odgovaranje javlja se u dva sadržajno različita oblika. Tako razlikujemo egoističko i moralističko iskrivljavanje. Pretjeranim naglašavanjem dimenzija egoističkog iskrivljavanja pojedinci se prikazuju djelotvornima, sposobnima. Time kod sebe ističu osobine poput razumnosti, dominantnosti, kreativnosti i sl., a sve one uključuju želju za statusom i ugledom. S druge strane su pojedinci koji ističu osobine poput ugodnosti, poslušnosti, moralnosti i samokontrole istovremeno negirajući socijalno devijantne impulse. Takvi pojedinci postižu više rezultate na skalama moralističkog iskrivljavanja.

Na procesnoj razini modela, svako od sadržajno različitog iskrivljavanja može biti svjesno (samozavaravanje) ili nesvjesno (upravljanje dojmovima). Tako ukupno dobivamo četiri dimenzije socijalno poželjnog odgovaranja. Slika 4 ilustrira novi model socijalne poželjnosti s dimenzijama osnaživanja djelotvornosti, upravljanja djelotvornošću, osnaživanja zajedništva i upravljanja zajedništvom.

Usporedbom faktorskih struktura CIDR-a u tri različite situacije, zaključili smo da se one međusobno razlikuju. Točnije rečeno, u situaciji iskrenog odgovaranja i uljepšavanja sebe kao učitelja faktorske strukture međusobno odgovaraju, istovremeno se razlikujući od faktorske strukture CIDR-a u situaciji uljepšavanja sebe kao menadžera. Tako su u situaciji iskrenog odgovaranja i uljepšavanja sebe kao učitelja ekstrahirana po 3 faktora, koja smo interpretirali kao moralističko iskrivljavanje, te dva u sklopu egoističkog iskrivljavanja: isticanje pozitivnih osobina djelotvornosti i poricanje negativnih osobina djelotvornosti. U situaciji uljepšavanja sebe kao menadžera ekstrahirana su 4 faktora, od kojih smo dva interpretirali kao moralističko iskrivljavanje (označena kao isticanje pozitivnih osobina zajedništva i poricanje negativnih osobina zajedništva), a dva kao egoističko iskrivljavanje (označena kao isticanje pozitivnih osobina djelotvornosti i poricanje negativnih osobina djelotvornosti).

Jasno je da su različite upute za ispunjavanje upitnika dovele do različitih faktorskih struktura. Dakle, prema ovim rezultatima, socijalna poželjnost nije ista stvar za učitelja i menadžera i bilo koje drugo zanimanje i ne može se generalizirati na sve osobe u svim situacijama. U podlozi socijalne poželjnosti je u velikom dijelu *kontekst* u kojem se osoba nalazi. Zaključno, Sveobuhvatni inventar socijalno poželjnog odgovaranja ne bismo mogli koristiti u različitim selekcijskim situacijama, što nam je cilj.

Osim toga, faktorska struktura niti u jednoj od ovih situacija nije bila sukladna Paulhusovom modelu iz 2002. god. Prema dobivenim rezultatima u tri različita motivacijska konteksta, faktorska analiza je «prepoznala» manifestne varijable, tj. čestice CIDR-a samo na sadržajnoj, ali ne i procesnoj razini. Rezultati našeg istraživanja možda više odgovaraju koncepciji Millhama (1974; prema Paulhus i Reid, 1991), koji je razlikovao pripisivanje pozitivnih i negiranje negativnih osobina (a koje su Paulhus i Reid označavali kao osnaživanje i poricanje) ili rezultatima istraživanja Rotha i sur. (1986, 1988), koji su dobili da su osnaživanje i poricanje dva odvojena faktora s

interkorelacijom od samo 0,19. Slične rezultate su dobili i Paulhus i Reid (1991), prema kojima su tendencije osnaživanja i poricanja skale Socijalne poželjnosti očigledno nezavisne. Pri tome su čestice s tendencijom osnaživanja i poricanja na skali Upravljanja dojmovima formirale jedan faktor.

Očigledno su u ovom istraživanju ispitanici prepoznali osobine koje sadržajno odgovaraju radnom mjestu kandidata kojeg disimuliraju, kako u skalama upravljanja dojmovima, tako i u skalama samozavaravanja. To navodi na pretpostavku da skale samozavaravanja zapravo ne mjere isključivo nesvjesno jer su ispitanici te čestice svjesno prepoznali kao socijalno poželjne u određenom kontekstu.

Jedan od nedostataka ovog istraživanja bio je taj što upitnik nije primijenjen u prirodnim uvjetima povećane motivacije za socijalno poželjnim odgovaranjem, tj. u situacijama stvarne selekcije za posao učitelja i menadžera. Upravo zato je vjerojatno da su rezultati iskrivljeni više nego bi bili u prirodnim uvjetima. Naime, u stvarnoj selekciji za posao od ispitanika se traži da opišu sebe što vjerodostojnije, a u ovom istraživanju se tražilo da se opišu što idealnije.

Pored toga, kao uzorak su korišteni studenti Učiteljskog i Ekonomskog fakulteta, pri tome pretpostavljajući da oni imaju podjednake zamisli o tome koje su to osobine potrebne da bi se predstavili idealnim kandidatom za mjesto učitelja ili menadžera. To, naravno, nije morao biti slučaj. Moguće je da studenti Učiteljskog fakulteta idealnim za posao menadžera smatraju potpuno druge osobine nego studenti Ekonomskog fakulteta i obrnuto. To smo i provjerili, no uzorci kao takvi su se pokazali neprikladnima za faktorizaciju u cilju provjere ove sumnje. Stoga bi u idućim istraživanjima bilo bi dobro na uzorcima prikladnih veličina ispitati da li se razlikuje faktorska struktura Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja kod studenata Ekonomskog i Učiteljskog fakulteta.

Jedna od zamjerki istraživanja je da se od dijela studenata ova dva fakulteta tražilo da se prikazuju idealnima za posao menadžera, a od dijela studenata za posao učitelja, te da se prikažu što iskrenije. Dakle, radi se o tri nezavisna uzorka ispitanika. Dobro bi bilo provesti istraživanje koristeći zavisne uzorke. To bi omogućilo donošenje sigurnijih zaključaka. Naime, mogli bismo s većom sigurnošću reći da su dobivene razlike među situacijama posljedica karakteristika situacije, a ne i stvarnih razlika među ispitanicima.

Iako su ispitanici uglavnom budući učitelji i menadžeri, radi se o studentima samo dva fakulteta. Uz to, u uzorku je zastupljeniji ženski spol (87.6% od ukupnog N), a u nekim istraživanjima se pokazalo da postoje i spolne razlike u shvaćanju socijalno poželjnih osobina (npr. Beyer i Bowden, 1997). Iz navedenih razloga rezultate ne možemo s potpunom sigurnošću generalizirati na ostatak populacije.

Prema Fulgosiju (1988), preduvjet faktorske analize je da broj ispitanika bude barem pet puta veći od broja varijabli. Kako već znamo, CIDR sadrži 82 čestice, pa bi minimalan broj ispitanika u svakoj situaciji trebao biti 410. U ovom istraživanju, najviše ispitanika smo imali u situaciji uljepšavanja sebe kao menadžera, a to je 249 (vidi Tablicu 2). Prema tome, nije ispunjen jedan od preduvjeta faktorske analize. To nas upućuje na opreznije interpretiranje dobivenih rezultata, te na opasnost od apsolutnog prihvatanja istih kao jedine istine.

U idućim istraživanjima bi, pored situacije iskrenog odgovaranja i situacije maksimalnog uljepšavanja (predstavljanja sebe u najljepšem mogućem svjetlu), korištenih u ovom istraživanju, bilo poželjno imati i stvarnu selekcijsku situaciju, te situaciju predstavljanja sebe u najgorem mogućem svjetlu.

ZAKLJUČAK

Paulhusov upitnik za mjerenje socijalno poželjnog odgovaranja *Sveobuhvatni inventar socijalno poželjnog odgovaranja* (A Comprehensive Inventory of Desirable Responding, CIDR; Paulhus, 2006) sastavljen je od četiri subskale: osnaživanje djelotvornosti, upravljanje djelotvornošću, osnaživanje zajedništva i upravljanje zajedništvom. Primijenjen je u tri situacije koje su se međusobno razlikovale prema uputi za ispunjavanje upitnika: situacija iskrenog odgovaranja, situacija uljepšavanja sebe kao menadžera, te uljepšavanja sebe kao učitelja.

Metodom glavnih komponenata ekstrahirala sam faktore i utvrdila faktorske strukture ovog upitnika u tri navedene situacije, te uvidjela da se one međusobno razlikuju. Pokazalo se da se s promjenom upute mijenja i faktorska struktura upitnika. Pri tome ne odgovara onoj koju je pretpostavio Paulhus (2002). Mogu zaključiti da konstruktna valjanost Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja nije dokazana. Potrebne su daljnje provjere modela socijalno poželjnog odgovaranja, kao i revizija čestica Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja.

LITERATURA

- Belavić, M. (2007). *Provjera Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Beyer, S., Bowden, E.M. (1997). Gender differences in self-perceptions: Convergent evidence from three measures of accuracy and bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol.23(2), 157-172.
- Bradley, K.M., Hauenstein, N.M.A. (2006). The moderating effects of sample type as evidence of the effects of faking on personality scale correlations and factor structure. *Psychology Science*, Vol.48(3), 313-335.
- Dilchert, S., Ones, D.S., Viswesvaran, C., Deller, J. (2006). Response distortion in personality measurement: Born to deceive, yet capable of providing valid self-assessments? *Psychology Science*, Vol. 48(3), 209-225.
- Francis, L.J., Katz, Y.J. (1991). The dual nature of the EPQ Lie Scale? A study among university students in Israel. *Social Behavior and Personality: An International Journal*. Vol. 19(4), 217-222.
- Fulgosi, A. (1988). *Faktorska analiza*. Zagreb: Školska knjiga.
- Garson, G.D., Ur. (1998). *Factor analysis*.
<http://www2.chass.ncsu.edu/garson/pA765/factor.htm>
- Hayton, J.C., Allen, D.G., Scarpello, V. (2004). Factor retention decisions in exploratory factor analysis: A tutorial on parallel analysis. *Organizational Research Methods* 2004; Vol. 7(2), 191-205.
- Helmes, E., Holden, R.R. (2003). The construct of social desirability: one or two dimensions? *Personality and Individual Differences*, 34, 1015-1023.
- Hogan, J., Holland, B. (2003). Using theory to evaluate personality and job-performance relations: A socioanalytic perspective. *Journal of Applied Psychology*, Vol.88(1), 100-112.
- Jessup, G., Jessup, H. (1971). Validity of the Eysenck Personality Inventory in pilot selection. *Occupational Psychology*, Vol. 45(2), 111-123.
- Judge, T.A., & Ilies, R. (2002). Relationship of personality to performance motivation: A meta-analytic review. *Journal of Applied Psychology*, 87, 797-807
- Krahe, B. (1988). Faking personality profiles on a standard personality inventory. *Personality and Individual Differences*, Vol.10(4), 437-443.

- Li, A., Bagger, J. (2007). The Balanced Inventory of Desirable Responding (BIDR): A Reliability Generalisation Study. *Educational and Psychological Measurement*, 67, 525-544.
- Lindeman, M., Verkasalo, M. (1995). Personality, situation, and positive-negative asymmetry in socially desirable responding. *European Journal of Personality*, Vol.9(2), 125-134.
- Loo, R. (1980). Characteristics of the Eysenck Personality Questionnaire Lie Scale and of Extreme Lie Scorers. *Psychology: A Quarterly Journal of Human Behavior*, Vol.17(1), 5-10.
- Milas, G. (2004). *Ličnost i društveni stavovi*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Mueller-Hanson, R., Heggstad, E.D., Thornton, G.C.III (2003). Faking and selection: Considering the use of personality from select-in and select-out perspectives. *Journal of Applied Psychology*, Vol.88(2), 348-355.
- Paulhus, D.L. (2006). A comprehensive Inventory of Desirable Responding (CIDR). Poster presented at the meeting of the Association for Research in Personality. New Orleans.
- Paulhus, D.L. (2002). Socially desirable responding: The evolution of a construct. U: Braun, H.I., Jackson, D.N., Wiley, D.E. (Eds.), *The role of constructs in psychological and educational measurement*, 49-69. Mahwah NJ: Erlbaum.
- Paulhus, D.L. (1991). Measurement and control of response bias. U J.P.Robinson, P.Shaver, L.S.Wrightsman (ur.), *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*. San Diego: Academic Press, 1991.
- Paulhus, D.L. (1984). Two-component models of socially desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 598-609.
- Paulhus, D.L., Bruce, M.N., Trapnell, P.D. (1995). Effects of self-presentation strategies on personality profiles and structure. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 100-108.
- Paulhus, D.L., John, O.P. (1998). Egoistic and moralistic bias in self perception: The interplay of self-deceptive styles with basic traits and motives. *Journal of Personality*, 66, 1025-1060.
- Paulhus, D.L., Reid, D.B. (1991). Enhancement and denial in socially desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 307-317.
- Pauls, C.A., Crost, N.W. (2004). Effects of faking in self deception and impression management scales. *Personality and Individual Differences*, 37, 1137-1151.

- Schmidt, F.L., Hunter, J.E. (1998). The validity and utility of selection methods in personnel psychology: Practical and theoretical implications of 85 years of research findings. *Psychological Bulletin*, Vol 124(2), 262-274.
- Shin, H.C. (2007). Main and interaction effects of personality and p-o fit in personnel selection. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*, Vol 67(11-B), 6764.

PRILOZI

Tablica A

Matrica faktorske strukture nakon varimax rotacije s Kaiser normalizacijom u situaciji iskrenog odgovaranja – *izbačene su korelacije niže od 0.35*

	Komponenta					
	1	2	3			
Ponekad trebam pomoć drugih da nešto obavim.	,488					,458
Nisam uvijek iskren(a) prema sebi.	,428				,569	
Svaki dan mi padaju na pamet kreativne, genijalne ideje.		,525		,381		
Uzeo/-la sam više uzvraćenog novca od trgovca, a da mu to nisam rekao/-la.			,445			,430
Postoje prigode kada nekoga iskoristim.			,486			
Nikad ne bacam otpatke po ulici.			,374			,403
Ne možeš pobijediti u svemu.	,518				,386	
Moram priznati da osveta može biti slatka.			,544			,397
Nikada nisam zavidan/-na kada se drugima posreći.			,406			
Imam neke prilično ružne navike.			,402			
Nikad ne psujem.			,443			
Mogu vladati situacijom kad god to poželim.		,592		,384		
Nikada nisam učinio/-la nešto čega se sramim.			,401			
U potpunosti kontroliram svojom sudbinom.		,455		,425		,422
Svladao/-la sam svaki izazov koji je u životu stavljen pred mene.		,458		,497		,512
Ponekad prepisujem na ispitima.			,357			
Obično sam ja onaj koji/ona koja smisli velike ideje.		,466				,480
Bilo je prilika kada sam nekoga iskoristio/-la.			,571			,396
Uživam kada netko kritizira meni mrske osobe.			,478			,452
Uvijek se držim zakona, čak i kada znam da me neće			,412			
uhvatiti.						
Kada vidim privlačnu osobu suprotnog spola, pomislim na seks.						
Potpuno vjerujem svojim prosudbama.						
Kada sam uzbuđen(a), nisam objektivan/-na u rasuđivanju.						
Kad sam bio mlađi/bila mlađa, ponekad sam nešto ukrao/-la.				,365		
Katkad mislim o tako lošim stvarima da o njima ne mogu pričati.						
Nikad ne čitam erotske knjige ili časopise.						
Uspjeh je zagarantiran, ako sam ja vođa grupe.						
Nikada nisam oštetio/-la knjigu iz knjižnice ili proizvod u trgovini, a da to nisam prijavio/-la.						
Ne smeta me što nekim ljudima nisam drag(a).					,449	
Govorio/-la sam loše stvari o prijatelju/prijateljici iza njegovih/njenih leđa.				,384		
Upoznao/-la sam ljude pametnije od mene.				,425		
Na carini uvijek sve prijavim.						
Moje odluke ponekad nisu mudre.				,497		
Više nego jednom sam poželio/poželjela nekoga seksualno iskoristiti.						
Nikada ne uživam u gledanju erotskih scena u filmovima.						
Toliko sam se naljutio/-la na prijatelja da sam ga htio/htjela udariti.						
Nikad se nisam veselio/-la tuđem neuspjehu.						
Moje osobine ličnosti				,543		

nisu idealne.			
Ne znam uvijek razloge	,673		
zašto neke stvari			
radim.			
Ponekad ću morati	,476		
žrtvovati moje			
poslovne ambicije zbog			
privatnog života.			
Ponekad se povučem	,496		
kada je moje stajalište			
dovedeno u pitanje.			
Nikad ne požalim zbog	,444		
svojih odluka.			
Uvijek sam hrabar/-ra u	,400		
opasnim situacijama.			
Ja sam potpuno	,382		
razumna osoba.			
Ponekad se uzrujam	,382		
kada stvari ne idu po			
mome.			
Teško mi je «isključiti»	,434		
uznemirujuću misao.			
Uzmem bolovanje ili		,461	
izostanak s nastave			
ispričam bolešću, iako			
sam zapravo zdrav(a).			
Namjeravam marljivo			
raditi dok ne postignem	,459		
vrhunac u svom			
području.			

Ponekad propustim	,397		
nešto jer se ne mogu			
dovoljno brzo odlučiti.			
Ako je potrebno,			,563
ponekad lažem.			
Bilo je prilika kada sam			,416
poželio/poželjela nešto			
razbiti.			
Uradio/-la sam stvari o	,440		,353
kojima ne govorim			
drugima.			
Nikada ne uzimam			,504
stvari koje mi ne			
pripadaju.			
Rijetko imam			,498
seksualne maštarije.			
Nemoguće je odoljeti		,410	
mojim sposobnostima			
uvjeravanja.			
Ponekad vraćam milo			,410
za drago umjesto da			
oprostim i zaboravim.			
Uvijek znam zašto mi		,527	
se nešto sviđa.			
U nekim trenucima			,395
sam se želio/željela			
pobuniti protiv			
autoriteta, čak i kada			
sam znao/-la da su u			
pravu.			

Tablica B

Matrica faktorske strukture nakon varimax rotacije s Kaiser normalizacijom u situaciji
uljepšavanje sebe kao menadžera – *izbačene su korelacije niže od 0.35*

	Komponenta								
	1	2	3	4					
Bilo bi mi teško riješiti se loših navika.		,527				,421			
Nisam uvijek iskren(a) prema sebi.		,477			,462				
Svaki dan mi padaju na pamet kreativne, genijalne ideje.	,483						,559		
Više no jednom sam se dobro osjećao/-la kad sam čuo/-la na vijestima da je netko nastradao.				,430					,553
Uzeo/-la sam više uzvraćenog novca od trgovca, a da mu to nisam rekao/-la.				,488			,492		
Postoje prigode kada nekoga iskoristim.	-		,361		,623	,367		,413	,389
Nikad ne bacam otpatke po ulici.	,377			,464					,449
Ne mogu se sjetiti nekog koga istinski mrzim.				,564			,476		
Kada čujem da ljudi razgovaraju u povjerenju, izbjegavam slušati.				,446					
Ponekad sumnjam u svoje ljubavničke sposobnosti.		,493			,610				
Nikada nisam zavidan/-na kada se drugima posreći.				,455	,501		,402		
Imam neke prilično ružne navike.		,388						,410	
Mogu vladati situacijom kad god to poželim.	,527	,407			,427				
U potpunosti kontroliram svojom sudbinom.	,495								
Neke moćne ljude nije moguće nadvladati.									
Svladao/-la sam svaki izazov koji je u životu stavljen pred mene.									
Ponekad prepisujem na ispitima.									
Obično sam ja onaj koji/ona koja smisli velike ideje.									
Nikad ne bih mogao/-la uživati u vlastitoj okrutnosti.									
Bilo je prilika kada sam nekoga iskoristio/-la.									
Uživam kada netko kritizira meni mrske osobe.									
Uvijek se držim zakona, čak i kada znam da me neće uhvatiti.									
Kada vidim privlačnu osobu suprotnog spola, pomislim na seks.									
Potpuno vjerujem svojim prosudbama.									
Moj prvi dojam o ljudima obično se pokaže točnim.									
Kada sam uzbuđen(a), nisam objektivan/-na u rasuđivanju.									
Kad sam bio mlađi/bila mlađa, ponekad sam nešto ukrao/-la.									
Kada nešto odlučim, drugi rijetko mogu promijeniti moje mišljenje.									

Katkad mislim o tako lošim stvarima da o njima ne mogu pričati.				,393
Nikad ne prikrivam svoje greške.				,470
Uspjeh je zagarantiran, ako sam ja vođa grupe.	,579			
Govorio/-la sam loše stvari o prijatelju/prijateljici iza njegovih/njenih leđa.			,383	
Upoznao/-la sam ljude pametnije od mene.				,534
Ponekad vozim brže od dopuštene brzine.			,535	
Na carini uvijek sve prijavim.			,467	,353
Moje odluke ponekad nisu mudre.		,542		
Više nego jednom sam poželio/poželjela nekoga seksualno iskoristiti.			,502	
Nikada ne uživam u gledanju erotskih scena u filmovima.			,550	
Toliko sam se naljutio/-la na prijatelja da sam ga htio/htjela udariti.			,404	
Glasujem jer mislim da je moj glas važan.	,353			
Neki problemi jednostavno nemaju rješenje.		,530		
Ne znam uvijek razloge zašto neke stvari radim.		,464		
Ne zanima me što drugi ljudi misle o meni.	,409			
Ponekad se povučem kada je moje stajalište		,447		

dovedeno u pitanje.				
Neki ljudi me smatraju genijalcem.	,603			
Nikad ne požalim zbog svojih odluka.	,463			
Ne tračam o stvarima koje se tiču drugih ljudi.				,366
Uvijek sam hrabar/-ra u opasnim situacijama.	,613			
Ja sam potpuno razumna osoba.	,541			
Ponekad se uzrujam kada stvari ne idu po mome.		,369		
Teško mi je «isključiti» uznemirujuću misao.		,510		
Moje prosudbe su objektivne čak i kada sam pod utjecajem alkohola.	,489			
Uzmem bolovanje ili izostanak s nastave ispričam bolešću, iako sam zapravo zdrav(a).			,434	
Namjeravam marljivo raditi dok ne postignem vrhunac u svom području.	,490			
Ponekad propustim nešto jer se ne mogu dovoljno brzo odlučiti.		,532		
Ako je potrebno, ponekad lažem.			,569	
Bilo je prilika kada sam poželio/poželjela nešto razbiti.			,565	
Uradio/-la sam stvari o kojima ne govorim drugima.			,516	
Nikada nisam osjećao/-la tako da bih poželio/poželjela				,581

ubiti nekoga.				
Nikada ne uzimam stvari koje mi ne pripadaju. Rijetko imam seksualne maštarije. Nemoguće je odoljeti mojim sposobnostima uvjeravanja. Ponekad vraćam milo za drago umjesto da	,498		,620	,574
				,479

Uvijek znam zašto mi se nešto sviđa. U nekim trenucima sam se želio/željela pobuniti protiv autoriteta, čak i kada sam znao/-la da su u pravu.	,514		,367	
--	------	--	------	--

Tablica C

Matrica faktorske strukture nakon varimax rotacije s Kaiser normalizacijom u situaciji
uljepšavanje sebe kao učitelja – *izbačene su korelacije niže od 0.35*

	Komponenta						
	1	2	3				
Ponekad trebam pomoć drugih da nešto obavim.		,382					,557
Bilo bi mi teško riješiti se loših navika.		,418					
Nisam uvijek iskren(a) prema sebi.		,420					,439
Svaki dan mi padaju na pamet kreativne, genijalne ideje.		-,546					
Uzeo/-la sam više uzvraćenog novca od trgovca, a da mu to nisam rekao/-la.	,464						
Postoje prigode kada nekoga iskoristim.	,528						
Nikad ne bacam otpatke po ulici.			,411				
Ne možeš pobijediti u svemu.		,398					,511
Moram priznati da osveta može biti slatka.	,514						,422
Kada čujem da ljudi razgovaraju u povjerenju, izbjegavam slušati.	-,421						
Ponekad sumnjam u svoje ljubavničke sposobnosti.		,464					
Nikada nisam zavidan/-na kada se drugima posreći.			,360				,460
Imam neke prilično ružne navike.		,439					
Mogu vladati situacijom kad god to poželim.		-,428					
U potpunosti kontroliram svojom sudbinom.			,390				
Svladao/-la sam svaki izazov koji je u životu stavljen pred mene.							
Ponekad prepisujem na ispitima.				,527			
Obično sam ja onaj koji/ona koja smisli velike ideje.					-,446		
Nikad ne bih mogao/-la uživati u vlastitoj okrutnosti.				-,458			
Bilo je prilika kada sam nekoga iskoristio/-la.				,569			
Uživam kada netko kritizira meni mrske osobe.				,441	,380		
Kada vidim privlačnu osobu suprotnog spola, pomislim na seks.				,473			
Potpuno vjerujem svojim prosudbama.							
Moj prvi dojam o ljudima obično se pokaže točnim.							
Kada sam uzbuđen(a), nisam objektivan/-na u rasuđivanju.				,370	,453		
Kad sam bio mlađi/bila mlađa, ponekad sam nešto ukrao/-la.				,368			
Kada nešto odlučim, drugi rijetko mogu promijeniti moje mišljenje.							
Nikad ne čitam erotske knjige ili časopise.				-,465			
Uspjeh je zagarantiran, ako sam ja vođa grupe.					-,358		,505

Nikada nisam ošteti/-la knjigu iz knjižnice ili proizvod u trgovini, a da to nisam prijavio/-la. Ne smeta me što nekim ljudima nisam drag(a). Govorio/-la sam loše stvari o prijatelju/prijateljici	-,381		,380
iza njegovih/njenih leđa. Upoznao/-la sam ljude pametnije od mene. Ponekad vozim brže od dopuštene brzine. Na carini uvijek sve prijavim. Moje odluke ponekad nisu mudre. Više nego jednom sam poželio/poželjela nekoga seksualno iskoristiti. Nikada ne uživam u gledanju erotskih scena u filmovima. Toliko sam se naljutio/-la na prijatelja da sam ga htio/htjela udariti. Nikad se nisam veselio/-la tuđem neuspjehu. Neki problemi jednostavno nemaju rješenje. Moje osobine ličnosti nisu idealne. Ne znam uvijek razloge zašto neke stvari radim. Ponekad ću morati žrtvovati moje poslovne ambicije zbog privatnog života.	,394		,380
	-,393	,395	
	,415	,351	
	-,416		
		,620	
	,498		
	-,363		
	,485		
	-,361		
		,446	
		,540	
		,572	
		,433	

Ponekad se povučem kada je moje stajalište dovedeno u pitanje. Neki ljudi me smatraju genijalcem. Rijetko cijenim kritiku na vlastiti račun. Nikad ne požalim zbog svojih odluka. Ne tračam o stvarima koje se tiču drugih ljudi. Uvijek sam hrabar/-ra u opasnim situacijama. Ja sam potpuno razumna osoba. Ponekad se uzrujam kada stvari ne idu po mome. Uzmem bolovanje ili izostanak s nastave ispričam bolešću, iako sam zapravo zdrav(a). Namjeravam marljivo raditi dok ne postignem vrhunac u svom području. Ponekad propustim nešto jer se ne mogu dovoljno brzo odlučiti. Ako je potrebno, ponekad lažem. Bilo je prilika kada sam poželio/poželjela nešto razbiti. Uradio/-la sam stvari o kojima ne govorim drugima. Nikada nisam osjećao/-la tako da bih poželio/poželjela ubiti nekoga. Nikada ne uzimam stvari		,360	
	,412		,511
		-,381	,359
	-,364		,376
			,555
	-,412		,370
		,546	
	,534		
	-,402		,394
		,531	
	,555		
	,474	,557	
		,590	
	-,505		
	-,506		

koje mi ne pripadaju. Nemoguće je odoljeti mojim sposobnostima uvjeravanja. Ponekad vraćam milo za drago umjesto da oprostim i zaboravim. Uvijek znam zašto mi se nešto sviđa.	,636	-,378	,367
			,445

